

IZMJENA ILI RASKID UGOVORA ZBOG PROMIJENJENIH OKOLNOSTI PREMA NOVOM ZAKONU O OBVEZNIM ODNOSIMA

Prof. dr. sc. Silvija Petrić,
izvanredni profesor
Pravnog fakulteta u Splitu

UDK:
Ur.: 19. siječnja 2007.
Pr.:
Izvorni znanstveni članak

Rad se bavi promjenama koje je u hrvatskom pravu donošenjem novog Zakona o obveznim odnosima pretrpio institut pozivanja na promijenjene okolnosti u dvostrano obvezujućim ugovorima. Na temelju objašnjenja razvoja instituta u usporednom pravu kao i njegovih teorijskih osnova izvršena je usporedna analiza pravila starog i novog ZOO-a. Rješenja novog zakona usmjerena su u jednom dijelu na otklanjanje nekih nejasnoća i nedorečenosti starog zakona, a respektirajući stavove kojima su se ove slabosti otklanjale u sudskoj praksi. Osim toga, promjene dijelom dovode do sužavanja radijusa djelovanja pravila o klauzuli rebus sic stantibus. Značajne izmjene izvršene su i u definiranju sustava sankcija, što je, ako se otklone neke dileme koje donosi redakcija tih pravila, rješenje koje treba posebno pozdraviti jer mnogo bolje ostvaruje temeljnu svrhu instituta.

Ključne riječi: *promijenjene okolnosti kod ugovora, polje primjene, uvjeti pozivanja na promjene, prava stranaka.*

1. Uvodne napomene

Jedno od temeljnih načela ugovornog prava jest načelo obvezatne snage ugovora, odnosno načelo *pacta sunt servanda*, koje zahtijeva da se, bez obzira na promjene koje od trenutka zaključenja ugovora do trenutka dospjelosti mogu nastati, striktno poštuju ugovorom preuzete obveze. Ako bi se, posebno kod ugovora s trajnim ili sukcesivnim prestacijama, odnosno kod onih u kojima postoji određeni vremenski razmak između zaključenja ugovora i dospjelosti obveza, stranke u svakom slučaju mogle pozivati na

promijenjene okolnosti koje su otežale izvršenje obveza ili dovele do toga da ugovor više ne odgovara njihovim očekivanjima u trenutku zaključenja, ugovorna disciplina bila bi ozbiljno poljuljana. Posljedice bi za pravni promet, posebno trgovački, bile iznimno nepovoljne jer bi i minimalno povjerenje u ugovor i njegovu obvezujuću snagu iščezlo. Stoga su stranke, u ugovornom odnosu koji uključuje određeno vremensko razdoblje u kojemu može doći do promjene okolnosti značajnih za njihove pravne pozicije i ekonomske interese, dužne s brižljivošću koja se od njih u prometu zahtijeva uzeti u obzir mogućnost takvih promjena i snositi rizik njihovog eventualnog nastupanja.

No, s druge strane, beziznimno poštovanje principa apsolutnosti ugovora i bezuvjetno inzistiranje na njegovoj obvezujućoj snazi može u određenim situacijama rezultirati nepravičnim rješenjima, odnosno dovesti do povrede drugih temeljnih principa ugovornog prava, posebno načela ekvivalencije vrijednosti uzajamnih prestacija, a na generalnom nivou svakako i načela savjesnosti i poštenja. Naime, od zaključenja ugovora do dospelosti može doći do nastupanja takvih izvanrednih okolnosti koje ni uz najveću brižljivost nije bilo moguće predvidjeti, otkloniti ili izbjeći, a koje položaj jedne strane u ugovoru čine izuzetno otežanim ili za nju čak ugovor gubi svaki *ratio* postojanja. U takvoj situaciji apsolutno poštovanje načela *pacta sunt servanda* redovito bi vodilo ozbiljnom oštećenju interesa jedne strane, a moguće i pogodovanju interesa druge, i to zbog okolnosti za čije nastupanje pogođena strana nije kriva.

Naravno, ako su se okolnosti promijenile na takav način da je ispunjenje obveze postalo apsolutno nemoguće, u svim pravnim sustavima dužnik se oslobađa obveze, pod uvjetom da za nemogućnost ispunjenja nije kriv, odnosno da se radi o okolnostima koje nije morao predvidjeti, spriječiti, otkloniti ili izbjeći. No, ukoliko je izvršenje obveze još uvijek moguće, dužnik se ne može osloboditi obveze pozivajući se na višu silu kao egzoneracijski razlog. Stoga se nužnim pokazuje prihvatiti određena ograničenja načela apsolutne vezanosti ugovorom, odnosno dati mogućnost strani koja je pogođena promijenjenim okolnostima da zahtijeva adekvatno prilagođavanje ugovora novonastaloj situaciji ili čak njegov raskid, ako to okolnosti zahtijevaju. Institut izmjene odnosno raskida ugovora zbog promijenjenih okolnosti tako se pokazuje kao teorijski koncept koji određuje granice vezanosti ugovorom, odnosno usklađuje apsolutno opravdano inzistiranje na poštovanju načela *pacta sunt servanda* s načelima pravičnosti, savjesnosti i poštenja i ekvivalencije vrijednosti uzajamnih prestacija.

Novi Zakon o obveznim odnosima¹ unosi određene izmjene u pravila

¹ Zakon o obveznim odnosima (u daljnjem tekstu: novi ZOO) objavljen je u Narodnim novinama br. 35/05., od 17. ožujka 2005. godine, stupio na snagu 1. siječnja 2006. godine, s tim da se odredbe čl. 26. st. 1.-3. i čl. 29. st. 2.-6. i st. 8. počinju primjenjivati nakon isteka dvije godine od dana stupanja na snagu ovoga Zakona. No, odredbe ovoga Zakona neće se

kojima se u hrvatskom obveznom i trgovačkom pravu uređuje institut raskida ili izmjene ugovora zbog promijenjenih okolnosti. Riječ je o institutu koji u hrvatskom, kao i u nekim drugim pravnim sustavima, posebno kontinentalno-europskog pravnog kruga, ima relativno dugu tradiciju, a do donošenja novog ZOO-a formirala se prilično ustaljena sudska praksa u tumačenju značenja pojedinih pretpostavki za njegovu primjenu, odnosno doseg primjene zakonskih pravila koja ga uređuju. Stoga izmjene koje u ovoj materiji donosi novi ZOO zahtijevaju da im se pokloni odgovarajuća pozornost a kako bi se izbjegla početna nesnalazjenja i dvojbe.

Uz tek nekoliko iznimki, domaća se pravna teorija do donošenja novog zakona problemima raskida odnosno izmjene ugovora zbog promijenjenih okolnosti nije suviše često i detaljno bavila.² Stavovi koji se susreću kod većine pravnih pisaca uglavnom su usaglašeni i ograničavaju se na analizu pretpostavki koje za primjenu ovog instituta predviđaju odredbe starog Zakona o obveznim odnosima.³

2. Povijesni razvoj i teorijske osnove pravila o utjecaju promijenjenih okolnosti na ugovor

Ni rimsko ni ostala prava starog vijeka nisu poznavala institut utjecaja promijenjenih okolnosti na ugovor. Strogi formalizam, posebno starijeg rimskog prava, uvjetovao je da su rimski pravници dosljedno inzistirali na poštovanju načela *pacta sunt servanda*. Dužnik se mogao osloboditi obveze samo ukoliko je ispunjenje postalo apsolutno nemoguće zbog događaja koji ima karakter više sile, tj. događaja koji je istovremeno nepredvidiv i sile jače od moći subjekta. U kasnijim fazama, i to s razvojem pojma krivnje, ovakvi su stavovi ponešto ublaženi, tj. dužnik se oslobađa obveze ako za nemogućnost ispunjenja nije kriv, a viša sila ostaje isključivi osnov

---

primjenjivati na obvezne odnose koji su nastali prije njegovog stupanja na snagu (čl. 1163. novog ZOO-a).

² Tako o institutu raskida ili izmjene ugovora zbog promijenjenih okolnosti prema pravilima starog ZOO-a više vidi: VEDRIŠ, M. – KLARIĆ, P., *Građansko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2003., str. 463.-464. (u daljnjem tekstu: VEDRIŠ – KLARIĆ 2003.); VIZNER, B., *Komentar Zakona o obveznim odnosima*, Zagreb, 1978., str. 528.-544.; (u daljnjem tekstu: VIZNER.); CIGOJ, S., *Obligacijska razmerja, Zakon o obligacijskih razmerjih s komentarjem*, Ljubljana 1978., str. 130.-138.; GORENC, V., *Zakon o obveznim odnosima s komentarom*, RRiF, Zagreb, 1998., str. 177.-184., (u daljnjem tekstu: GORENC, 1998.); PEROVIĆ, S. – STOJANOVIĆ, D., *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, Knjiga druga, Pravni fakultet Kragujevac, 1980., str. 426.-438. (u daljnjem tekstu: PEROVIĆ – STOJANOVIĆ.); ĐORĐEVIĆ, Ž., - STANKOVIĆ, V., *Obligaciono pravo*, Naučna knjiga, Beograd, 1987., str. 280.-284.; GORENC, V., *Komentar Zakona o obveznim odnosima*, RRiF, Zagreb, 2005., str. 623.-661. (u daljnjem tekstu: GORENC, 2005.); PEROVIĆ, S., *Obligaciono pravo*, Beograd, 1999. str. 421.-437. (u daljnjem tekstu: PEROVIĆ).

³ Zakon o obveznim odnosima (u daljnjem tekstu: stari ZOO), Narodne novine br. 53/91., 73/91., 111/93., 3/94., 7/96., 91/96., 112/99. i 88/01.

ekskulpacije samo u onim ugovorima koji su zbog svoje specifične prirode zahtijevali pooštrenu odgovornost dužnika. No, i dalje se ne dopušta mogućnost pozivanja na naknadno nastale okolnosti koje utječu na položaj stranaka, ali ne dovode do apsolutne nemogućnosti ispunjenja obveze.⁴

Ovakav stav rimskog prava prema problemu promijenjenih okolnosti može se objasniti ne samo njegovim strogim formalizmom, nego posebno činjenicom da u tadašnjim socijalnim i gospodarskim prilikama nije zapravo postojala prava potreba za razvojem pravne koncepcije priznavanja utjecaja promijenjenih okolnosti na ugovor. Naime, da bi ovakva ideja bila pravno realizirana, potrebna je s jedne strane stalna i česta praksa zaključivanja dugoročnih ugovora, a s druge česte i značajne neočekivane promjene gospodarskih i društvenih uvjeta u kojima takvi ugovori žive. Sve to nije bilo karakteristično za razdoblje u kojem se razvija rimsko civilno pravo.⁵

Teorija o utjecaju promijenjenih okolnosti na ugovor nastaje tako tek u srednjem vijeku, točnije u XII. stoljeću, i to pod utjecajem dva čimbenika. S jedne strane, srednjovjekovno gospodarstvo karakterizira izrazita nestabilnost, česte i nepredvidive promjene prilika uzrokovane ratovima, političkim događajima i sl. S druge strane, srednjovjekovna pravna misao razvija se pod presudnim utjecajem religijskih učenja i religijskog morala. Tako se i laičko pravo temelji na kršćanskom moralu koji inzistira na razlikovanju dobra i zla, pravičnosti i nepravičnosti, što se u ugovornom pravu osobito jasno izražava kroz razvijanje koncepta zabrane lezionarnih ugovora, tj. ugovora u kojima se jedna strana bogati na račun druge. Ova se zabrana shvaća vrlo široko i odnosi se na sve ugovore. Kako se radi o načelu koje zbog svog moralnog značenja dobiva univerzalni karakter, tj. primjenjuje se na sve aspekte ugovornog odnosa, ono se ne ograničava samo na povredu ekvivalencije vrijednosti uzajamnih činidaba u trenutku zaključenja ugovora, nego se proširuje i na situaciju kada do povrede dolazi nakon zaključenja ugovora, a uslijed promijenjenih okolnosti. Ova se ideja razrađuje posebno u djelima kanonista koji tako stvaraju pravilo da svaki

---

⁴ Istina, u literaturi se spominju neki citati iz Digesta u kojima rimski pravnici u konkretnim slučajevima govore o određenim učincima promijenjenih okolnosti na ugovor, no ni u jednim od navedenih tekstova ne radi se o pretpostavkama potrebnim za djelovanje instituta promijenjenih okolnosti u suvremenom smislu riječi. Više vidi: KRULJ, V., *Promjenjene okolnosti i ugovorna odgovornost (nemogućnost ispunjenja, viša sila, klauzula *rebus sic stantibus*)*, Institut za uporedno pravo, Monografija 25, Beograd, 1967. (u daljnjem tekstu: KRULJ), str. 13.-15.; ČOBELJIĆ, Đ., *Promjenjene okolnosti u građanskom i privrednom pravu*, Savremena administracija, Beograd, 1972. (u daljnjem tekstu: ČOBELJIĆ), str. 7.-9.

⁵ No, iako se u rimskim pravnim izvorima ne nalaze naznake razvoja instituta promijenjenih okolnosti, idejnu osnovu na kojoj će kasnije glosatori i kanonisti razviti ovaj koncept, nalazimo u djelima rimskih filozofa. Tako Ciceron u djelu *De officiis* govori o tome da poštenje i dobra vjera ne zahtijevaju da se održi data riječ iz ugovora ako su se nakon njegovog nastanka promijenile okolnosti, odnosno da pravičnost u takvoj istuaciji nalaže oslobodjenje od obveze. Ovu ideju razvija kasnije Seneka u djelu *De Beneficiis* smatrajući da preuzete obveze vrijede samo ako situacija ostane ista kakva je bila, tj. da svaka izmjena oslobađa od zadane riječi.

ugovor obvezuje pod prešutnim uvjetom “da stvari ostanu onakve kakve su bile”.⁶

U razdoblju od XIV. do XVI. stoljeća teorija o promijenjenim okolnostima razvija se u djelima postglosatora koji polaze od ideja kanonista.⁷ Oni stvaraju formulaciju o klauzuli “*rebus sic se habentibus*”, odnosno “*rebus sic stantibus*” kao sastavnom dijelu izjave volje.⁸ U početku se njena primjena ograničava na izjave o odricanju od nekog prava, da bi se postupno proširila na svako obećanje neke radnje, te konačno na sve izjave volje.

Kanonisti i postglosatori postavili su tako temelje instituta promijenjenih okolnosti, no nisu se bavili pretpostavkama koje moraju biti ispunjene da bi se stranke mogle pozivati na klauzulu *rebus sic stantibus*. Razvoj pravne misli od XVI. do XVIII. stoljeća pokazuje da ovaj koncept nije mogao biti prihvaćen kao generalno načelo jer bi to značilo uništenje ugovorne discipline i stvorilo opasnu pravnu nesigurnost. U djelima pisaca iz ovog razdoblja stoga se ističe da je primjena klauzule moguća samo ako su ispunjeni određeni uvjeti, a to je u prvom redu nepredvidivost događaja koji je doveo do promjene okolnosti, zatim da je riječ o ugovoru s trajnim, odnosno sukcesivnim prestacijama, te da je promjena okolnosti dovela do takvog oštećenja interesa jedne od stranaka da bi održanje ugovora u neizmijenjenom obliku predstavljalo očitu nepravdu.⁹ U talijanskom pravu i pravu njemačkih zemalja iz ovog razdoblja teorija o promijenjenim okolnostima ima relativno veliko značenje i neki je autori smatraju prešutnim uvjetom svih ugovora.¹⁰

No, treba naglasiti da se već u ovom razdoblju javljaju i stavovi kako je prihvaćanje ove klauzule nespojivo s prirodom ugovorne obveze, odnosno s načelom autonomije volje. Tako se u francuskom pravu u razdoblju od XVII. do XVIII. stoljeća klauzula *rebus sic stantibus* u robno-novčanim transakcijama gotovo uopće ne primjenjuje, a u praksi sudova zadržava se samo u vezi s feudalnim trajnim obvezama. I u njemačkom se pravu krajem XVIII. i tijekom XIX. stoljeća institut izvrgava kritici i ističe se da otvara vrata brojnim zlouporabama.¹¹ Takav je odnos prema ovom institutu

⁶ U literaturi se posebno citiraju djela kanonista Bartolomea de Brescia, Tome Akvinskoga, te tzv. Gracijanov Dekret (*Gratiani Decretum*) iz XII. stoljeća.

⁷ Za razvoj ove ideje najznačajnija su djela Bartolusa, Baldusa i Jasona de Maynoa.

⁸ U djelima postglosatora koriste se različite formulacije, no sve odražavaju istu temeljnu misao: “*cessante causa cessat effectus*”; “*voluntas non porrigitur ad incogitata*”; “*quae de novo emergunt novo indigent auxilio*”.

⁹ Iz ovog razdoblja značajna su djela talijanskih pravnih pisaca Andrea Alciatia, Mantica i De Luce.

¹⁰ O razvoju koncepta promijenjenih okolnosti u njemačkoj pravnoj teoriji iz ovog vremena više vidi: ČOBELJIĆ, str. 12.-14.

¹¹ Ovakav razvoj ogleda se i u zakonodavstvu njemačkih zemalja. Stariji zakoni, tj. bavorski Građanski zakonik iz 1756. godine i pruski Opći zemaljski zakonik za pruske države, iz 1794. godine, prihvaćaju klauzulu *rebus sic stantibus* kao opće pravilo za sve ugovore. No, već Saksonski kodeks iz 1864. godine predviđa da se promijenjene okolnosti ne uzimaju u obzir,

posljedica intenzivnog razvitka liberalnog kapitalističkog gospodarstva koje ne trpi ograničenja i stoga se u trgovačkim odnosima teži uklanjanju ili barem ograničavanju zabrana kao što je institut lezije, ograničavanje stope kamate, široki koncept zelenaškog ugovora i sl. Razumljivo je stoga da se i klauzula *rebus sic stantibus*, koja se temelji na istim moralnim postulatima, smatra konceptom nespojivim s potrebama slobodnog kapitalističkog razvitka koji počiva na apsolutno shvaćenom načelu autonomije volje. Tako shvaćena sloboda ugovaranja implicira i nužnost slobodnog prihvaćanja i snošenja rizika štete u poslovnim odnosima. Inzistiranje na takvom značaju načela autonomije volje znači da je ugovor neprikosnoveni zakon za stranke. Kada je jednom nastao, stranke su ga dužne u svemu poštovati, bez obzira na promjene okolnosti koje se u međuvremenu mogu desiti. Dodatni argument kojim se opravdava ovakvo napuštanje koncepta promijenjenih okolnosti jest i argument zaštite pravne sigurnosti.

Najbolja ilustracija ovakvog razmišljanja poznata je presuda francuskog Kasacijskog suda iz 1876. godine u sporu o tzv. Kraponskom kanalu,¹² u kojoj je zauzet stav da ne spada u nadležnost sudova da uzimaju u obzir promjene okolnosti, ma koliko one bile značajne i ma koliko pogađale interese stranke. I francuska pravna teorija zdušno je branila takvo razmišljanje inzistirajući na tome da sud ne može suditi po osjećaju pravičnosti, ma koliko se to činilo opravdano, za njega je mjerodavan samo zakon i ugovor, odnosno poštovanje obećanog. Smatra se da jedino zakonodavac može u iznimnim slučajevima, ako prilike to zahtijevaju, posebnim propisom odstupiti od načela po kojemu je ugovor zakon za stranke i dopustiti pozivanje na točno određene promjene u okolnostima.¹³

Velike građanske kodifikacije iz XIX. i početka XX. stoljeća stoga uglavnom ne prihvaćaju institut promijenjenih okolnosti kao opće pravilo. Ni francuski Građanski zakonik¹⁴ ni austrijski Opći građanski zakonik¹⁵ ni njemački Građanski zakonik¹⁶ ni švicarski Zakon o obligacijama¹⁷ nemaju pravila koja bi omogućila neposrednu primjenu ovog instituta. Ni talijanski Građanski zakonik iz 1866. godine nije poznao opće pravilo

osim ako su stranke to izričito ugovorile ili to proizlazi iz posebne zakonske norme.

¹² Riječ je bila o ugovoru o korištenju kanala za navodnjavanje sklopljenom još u XVI. stoljeću, a prema kojemu su korisnici vlasniku kanala plaćali određenu naknadu za održavanje kanala. Uslijed promjena prilika, odnosno pada vrijednosti novca, ova je naknada postala simboličnom i vlasnik je zatražio od suda da izmijeni iznos naknade.

¹³ Više o ovim stavovima francuske pravne teorije XIX. i XX. stoljeća vidi: KRULJ, str. 24. sq.

¹⁴ *Code civil*, donesen 1804. godine, posljednje službeno izdanje iz 1816. godine (u daljnjem tekstu: *Code civil*).

¹⁵ *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch*, Keiserliches Patent vom 1. juni 1811., Inkrafttredatum: 1812. 01.01, JGS 946., zuletzt geändert durch das Bundesgesetz BGBl Nr. 118/2002 (u daljnjem tekstu: ABGB).

¹⁶ *Bürgerliches Gesetzbuch*, 18. kolovoza 1896 (RGLB. S. 195), (u daljnjem tekstu: BGB).

¹⁷ *Schweizerisches Obligationenrecht* vom 30. März 1911., BS 2 199.

o promijenjenim okolnostima, već je pravo na oslobađanje dužnika od odgovornosti za neispunjenje obveze priznavao samo u slučaju nemogućnosti uzrokovane višom silom. No, kako je u talijanskoj doktrini i praksi bila duboko uvriježena teorija priznavanja utjecaja promjene okolnosti na ugovor, to nije sprječavalo veliki dio sudske prakse da je primjenjuje, i to i prije donošenja novog Građanskog zakonika iz 1942. godine,¹⁸ koji u čl. 1467. i 1468. usvaja opće pravilo o pravu na raskid ugovora zbog promijenjenih okolnosti.

Dakle, uz iznimku talijanskog *Codice civile* iz 1942. godine, sve velike europske kodifikacije iz ovog razdoblja odbacuju mogućnost primjene klauzule *rebus sic stantibus* kao općeg pravila, iako se u nekim pravilima koja vrijede za posebne situacije zadržava mogućnost pozivanja na promijenjene okolnosti.¹⁹ Ali, ovakav negativan stav ubrzo se pokazao neodrživim, posebno pod pritiskom nestabilnih političkih, a time i društvenih i gospodarskih prilika u tijeku i nakon Prvog svjetskog rata. Drastične promjene vrijednosti novca, događaji koji uvelike otežavaju ispunjenje obveze, a nisu se mogli predvidjeti u trenutku zaključenja ugovora i sl., postaju okolnosti koje su u gospodarskom životu toliko česte da zahtijevaju adekvatan pravni odgovor. U nekim slučajevima problem se rješavao intervencijom zakonodavca, i to na način da se posebnim propisom davalo pravo sudu da raskine određene kategorije ugovora za koje je bilo vjerovatno da mogu biti pogođeni određenim kategorijama izmijenjenih okolnosti.²⁰ No, takva intervencija nije mogla dati odgovor na sve probleme, budući da je uvijek ograničena na točno određene događaje i samo na njihov utjecaj na ugovore.

Stoga se u sudskoj praksi, a s osloncem na pravnu teoriju, sve češće susreću stavovi koji dopuštaju izmjenu odnosno raskid ugovora u situacijama kada bi zbog promijenjenih okolnosti njegovo održavanje bilo očito nepravično.

¹⁸ *Codice civile*, decreto 16 marzo 1942, n. 262(I), (G.U. del 4. aprile 1942, 79 e 79 bis) (u daljnjem tekstu: *Codice civile*).

¹⁹ Primjerice, već spomenuti § 936. austrijskog ABGB-a dopušta pozivanje na promijenjene okolnosti kod predugovora. Isto tako, BGB u čl. 610. predviđa primjenu klauzule *rebus sic stantibus* kod predugovora o zajmu, ali samo ako su se imovinske prilike zajmoprimca u međuvremenu pogoršale tako da je postalo neizvjesno hoće li moći vratiti zajam. Zajmodavac u tom slučaju može odgoditi izvješnje svoje obveze dok ne dobije osiguranje da će druga strana biti sposobna izvršiti obveze. Radi se dakle o pravilu vrlo ograničenog djelovanja jer ne dozvoljava zadržavanje obveze u slučaju bilo kakve izmjene okolnosti nego samo insolventnosti zajmoprimca. Riječ je prema tome samo o konkretizaciji pravila iz čl. 321. BGB-a koji predviđa institut prigovora neizvjesnog ispunjenja ugovora.

²⁰ Karakterističan je primjer iz francuskog prava. Nakon prvog svjetskog rata donesen je tzv. Faillot zakon od 12. siječnja 1918. godine, koji je davao pravo sudu da na traženje jedne od stranaka raskine sve ugovore zaključene prije rata kojima su se stranke obvezale na trajne ili sukcesivne prestacije, ako se utvrdi da će uslijed ratnog stanja izvršenje obveze jedne strane rezultirati za nju teretima ili će joj nanijeti štetu čiji bi značaj daleko premašio razumna predviđanja u vrijeme zaključenja ugovora. I nakon Drugog svjetskog rata, 22. travnja 1949. godine, Francuska je donijela propis u suštini istog sadržaja.

Naravno, u svim pravnim sustavima ovaj razvoj nije tekao na isti način, niti su svugdje bila jednaka teorijska objašnjenja ovakvih stajališta koja nemaju oslonca u pozitivnom pravu. Značajne razlike postoje i u mjeri u kojoj se u pojedinim pravima u sudskoj praksi prihvaća mogućnost pozivanja na promijenjene okolnosti.

U nekim pravnim sustavima, kao što je primjerice francuski, sudska praksa ostaje i dalje nesklona primjeni ove koncepcije. Od načela *pacta sunt servanda* odstupanja se u načelu dozvoljavaju samo kada to posebna norma predviđa, te u oblasti tzv. administrativnih ugovora²¹ za sporove o kojima su nadležni administrativni sudovi. Administrativni su sudovi još u razdoblju između dva rata dopustili revidiranje ovakvih ugovora zbog promijenjenih okolnosti, primjenjujući tzv. “teoriju imprevizije” ili “teoriju nepredvidivosti”. Polazi se od toga da je u ovoj oblasti nužno osigurati stabilno i normalno funkcioniranje javnih službi te da se zbog toga načelo obvezujuće snage ugovora i načelo autonomije volje moraju ograničiti ako izvanredni i nepredvidivi događaji koji su nastupili nezavisno od volje stranaka poremete ekonomiju ugovora. Osloncem na ovu teoriju administrativni su sudovi revidirali ugovore raspoređujući financijski teret otežanog ispunjenja između stranaka u skladu s načelom pravičnosti.

No, dok je za administrativne ugovore primjena ove teorije prihvatljiva zbog njihove specifične, dijelom javnopravne uloge, u građanskim stvarima se u dijelu francuske sudske prakse rješenja problema pokušava naći na drugi način. Kako odredbe *Code civila* dopuštaju oslobađanje dužnika od obveze (i naknade štete zbog neispunjenja) samo u slučaju da je ispunjenje postalo nemoguće zbog više sile,²² sudska praksa rješenje nalazi u *elastičnijem i proširenom tumačenju pojma više sile*. S jedne strane, ne zahtijeva se da je događaj doveo do apsolutne nemogućnosti ispunjenja obveze, nego je dovoljno da je ispunjenje znatno otežano, odnosno da su uvjeti u kojima ugovor treba izvršiti bitno različiti od onih u kojima je nastao. Osim toga, u definiranju nepredvidivosti i nesavladivosti događaja kao konstitutivnih elemenata pojma više sile odustaje se od ranijih rigidnih stavova i ovi se pojmovi relativiziraju kroz prizmu brižljivosti koju je stranka dužna pokazati u konkretnom ugovoru i u konkretnim okolnostima u kojima je ugovor zaključen i u kojima se obveza mora izvršiti.²³

²¹ Ugovori zaključeni između javnopravnih subjekata i privatnopravnih osoba, a predmet ugovora je osiguranje funkcioniranja javnih službi (npr. ugovori o koncesijama za obavljanje javnih djelatnosti, ugovori o obavljanju javnih radova, o snabdjevanju za javne potrebe i sl.).

²² Čl. 1147. i 1148. *Code civila*.

²³ Drugim riječima, ne zahtijeva se više objektivna nepredvidivost i nesavladivost događaja da bi se dužnik oslobodio obveze pozivom na višu silu, već je dovoljno da uz primjenu dužne pažnje koja ga oslobađa od odgovornosti dužnik nije bio u stanju takav događaj predvidjeti, odnosno izbjeći ili savladati. Govori se o “normarnoj” ili “razumnoj” nepredvidivosti i nesavladivosti, što znači da se oslobađa odgovornosti, iako je događaj zapravo bio objektivno predvidiv ili savladiv, ali se od njega u konkretnom ugovoru to s obzirom stupanj brižljivosti koji je dužan pokazati nije moglo zahtijevati.

I u njemačkom se pravu problem priznavanja utjecaja promijenjenih okolnosti, posebno nakon prvog svjetskog rata, pokušava riješiti u okviru mogućnosti koje otvaraju norme BGB-a. Prema pravilima čl. 275. i 276. BGB-a dužnik se oslobađa obveze ako je bez njegove krivnje došlo do nemogućnosti ispunjenja. No, kako BGB ne definira pojam nemogućnosti, a oslobođenje od obveze izričito povezuje uz brižljivost koju je dužnik pokazao, to je ostavilo mogućnost sudovima da pojam nemogućnosti tumače široko. Sudovi su tako zauzeli stav da nemogućnost ispunjenja ne mora biti apsolutna i objektivna da bi dužnik bio oslobođen obveze, već da se ovaj koncept može proširiti i na tzv. *ekonomsku nemogućnost*, tj. situaciju kada je obvezu istina moguće izvršiti ali, to izvršenje od dužnika zahtijeva izuzetne napore ili materijalne žrtve. Ovo izjednačavanje pojma nemogućnosti iz čl. 275. BGB-a s ekonomskom “nemogućnošću” njemačka sudska praksa temelji na tumačenju *koncepta dobre vjere*,²⁴ koji od stranaka zahtijeva lojalnost i poštovanje situacije suogovaratelja.²⁵

No, ovaj put koji je sudska praksa preuzela nije omogućavao izmjenu ugovora, što je u nekim situacijama, posebno onda kada su teškoće za dužnika bile posljedica promjene vrijednosti novca, bilo bolje rješenje od oslobađanja dužnika od odgovornosti. Stoga se u sudskoj praksi razvila *teorija ekvivalencije prestacija* kao temelj za priznavanje utjecaja promijenjenih okolnosti na ugovor.²⁶

No, sve su ove teorijske koncepcije imale određena ograničenja koja se pokušavaju prevladati sjedinjavanjem njihovih dobrih strana u jedan novi teorijski osnov priznavanja utjecaja promijenjenih okolnosti na ugovor. Oslanjajući se na stavove u pravnoj teoriji,²⁷ njemački Vrhovni sud tako dvadesetih godina prošlog stoljeća prihvaća *teoriju otpadanja odnosno poremećaja osnove posla*. Osnova posla (*Geschäftsgrundlage*) shvaća se kao od obje stranke prihvaćena predstava o nastupanju ili nenastupanju

---

²⁴ Načelo “*Treu und Glauben*” utvrđeno u čl. 242. i 157. BGB-a: § 242.: *Der Schuldner ist verpflichtet, die Leistung so zu bewirken, wie Treu und Glauben mit Rücksicht auf die Verkehrssitte es erfordern.*

§ 157.: *Verträge sind so auszulegen, wie Treu und Glauben mit Rücksicht auf die Verkehrssitte es erfordern.*

²⁵ Naravno, nije svaka poteškoća u izvršenju obveze u sudskoj praksi priznavana kao temelj za primjenu ove teorije. U svakom slučaju moralo se raditi o iznimnim i ozbiljnim teškoćama. Sudovi su tako razvili čitav niz teorijskih objašnjenja kao što je primjerice teorija nepodobnosti za zahtijevanje ispunjenja, teorija granice žrtve, teorija nepoštenog tereta i sl.

²⁶ I ova se teorija temelji na konceptu dobre vjere (čl. 242. i 157. BGB-a), tj. ističe se da je zbog promijenjenih okolnosti prestacija dužnika postala sasvim drukčija od one koja je definirana u trenutku zaključenja ugovora, pa da bi inzistiranje na neizmijenjenom ispunjenju bilo protivno dobroj vjeri. Više vidi: PALANDT, *Bürgerliches Gesetzbuch*, 61. neubearbeitete Auflage; Verlag C.H. Beck, München, 2002., str. 261.sq. (u daljnjem tekstu: PALANDT, *Bürgerliches Gesetzbuch*).

²⁷ Teoriju otpadanja osnove posla prvi je postavio OERTMANN, P., *Die Geschäftsgrundlage, ein neuer Rechtsbegriff*, 1921.

određenih okolnosti, a koja čini temelj poslovne volje.²⁸ Ako nakon nastanka ugovora dođe do bitnih promjena ovih okolnosti koje su za stranke (ili za jednu od njih ako se druga tome ne protivi) osnova posla, ova osnova je ili poremećena ili otpada i inzistiranje na poštovanju ugovora protivno je dobroj vjeri. Dakle, kao i prethodna, i ovo se shvaćanje izvodi iz načela savjesnosti i poštenja (*Treu und Glauben*). Na temelju ove teorije moguće je zahtijevati i uskraćivanje činidbe i izmjenu ugovora, ovisno o okolnostima slučaja.²⁹ Ona se u velikoj mjeri približava klasičnom shvaćanju kaluzule *rebus sic stantibus* kako su je definirali kanonisti i postglosatori,³⁰ no od nje se ipak razlikuje i po opsegu primjene koji je mnogo širi,³¹ te naročito po tome što se osnova posla ne smatra pravnim dijelom sadržaja ugovora, već spada u faktične elemente posla.

U talijanskom je pravu razvoj instituta promijenjenih okolnosti tekao relativno ravnomjerno i sudska praksa ga je još od 17. stojeća manje više redovito priznavala. Donekle disonantni glasovi čuju se jedino u vrijeme primjene starog *Codice civile* (od 1866. do 1942. godine), no stupanjem na snagu nove građanske kodifikacije institut je i na legislativnoj razini priznat kao opće pravilo za sve ugovore, pa čak i jednostrano obvezujuće. Ovim odredbama u talijanskom je pravu zapravo prihvaćena klasična teorija klauzule *rebus sic stantibus*. Dio pravne teorije osnovu ovog pravila nalazi ili u primjeni načela *ekvivalencije uzajmnih prestacija* koje je povrijeđeno zbog promjene okolnosti. Druga grupa autora prihvaća *teoriju implicitnog uvjeta*, tj. smatra da su se stranke obvezale pod prešutnim uvjetom da stvari ostanu onakve kakve su bile u vrijeme zaključenja ugovora.³²

3. Raskid ili izmjena ugovora zbog promijenjenih okolnosti u suvremenom pravu

3.1. Promijenjene okolnosti u suvremenom usporednom pravu

Za moderne pravne sustave, posebno one kontinentalno - europskoga kruga, karakteristično je da u sve većoj mjeri priznaju utjecaj promijenjenih

²⁸ To mogu biti različite okolnosti kao što je ostvarenje načela jednake vrijednosti činidaba, zadržavanje predvidljivog kretanja cijena, mogućnost nabavke ili plasmana robe i sl.

²⁹ O sudskoj praksi više vidi: PALANDT, *Bürgerliches Gesetzbuch*, str. 260.-263.

³⁰ Jer polazi od subjektivnog kiretrija, tj. od shvaćanja stranaka o (ne)postojanju određenih okolnosti.

³¹ Na temelju teorije o otpadanju osnove posla može se zahtijevati i oslobođenje od obveze i u slučaju kada su stranke imale pogrešnu predodžbu o okolnostima bitnim za zaključeni posao, dakle u slučaju kada je riječ o zabludi o osnovi posla.

³² Više o teorijskim stavovima u talijanskom pravu vidi: DE MARTINI, A., *L' eccessiva onerosita nella esecuzione dei contratti*, Milano, 1950.; TARTAGLIA, P., *Onerosita eccessiva*, Enciclopedia dell' Diritto, XXX, Milano, 1980., str. 155. sq.

okolnosti na ugovor, iako u mnogim pravima i dalje ne postoje izričite zakonske norme koje bi kao opće pravilo predviđale pravo na pozivanje na promjenu okolnosti za sve ugovore. No, sudska praksa u tim zemljama nastavlja razvojne tendencije s kraja XIX. i početka XX. stoljeća, te koristeći različite teorijske koncepcije u većoj ili manjoj mjeri dopušta raskid ili izmjenju ugovora.

Francuska sudska praksa ograničena *Code civila* i dalje prevladava pozivom na teoriju imprevizije, ali samo u oblasti administrativnih ugovora. I dalje se u praksi Kasacijskog suda odbija prihvatiti ovu teoriju za ugovore građanskog prava. Kako se teorija imprevizije odnosi na promjene koje dovode do poremećaja vrijednosti prestacija, ističe se da stranke zaključujući ugovor moraju prihvatiti rizike ekonomskih promjena. Odbijaju se različita teorijska shvaćanja kojima se pokušava proširiti ovaj koncept na sve ugovore.³³ No, kako je već naglašeno, kod civilnih i trgovačkih ugovora sudska praksa ipak rješenje problema u određenom broju slučajeva nalazi u proširenom tumačenju pojma više sile. Osim toga, u francuskom pravu postoji čitav niz posebnih propisa kojima se postiže svrha otklanjanja negativnih efekata određenih kategorija promijenjenih okolnosti. Ne radi se samo o već spomenutim propisima vezanim za ugovore zaključene prije i u tijeku I. i II. svjetskog rata, već postoji niz propisa o indeksaciji cijena, o promjeni zakupnina kod različitih vrsta ugovora o zakupu, o promjenama naknade za korištenje autorskih dijela i sl.³⁴

U **austrijskom** se pravu pozivanje na promijenjene okolnosti, i pored nepostojanja generalnog pravila, temelji na nekim drugim odredbama ABGB-a,³⁵ no što je još značajnije, sudska praksa generalno prihvaća da fundamentalna promjena okolnosti na kojima su stranke utemeljile svoj ugovor, ukoliko je za obje strane u trenutku zaključenja ugovora bila nepredvidiva, može utjecati na održanje ugovora na snazi. Ovakvi stavovi temelje se na, u njemačkoj pravnoj teoriji formiranoj, teoriji otpadanja osnove posla.³⁶ U svjetlu te teorije uvjeti za primjenu klauzule *rebus sic*

³³ Tako se teorija o prešutnom uvjetu vezanosti ugovorom "ako svari ostanu kakve su bile" odbija u sudskoj praksi s argumentom da se takva pretpostavka ne može prihvatiti ako u ugovoru nema elemenata koji jasno ukazuju na volju stranaka da ovaj uvjete učine dijelom ugovora. Teorija koja temelj klauzule *rebus sic stantibus* nalazi u načelu pravičnosti i dobre vjere odbija se s argumentom da su u skladu s ovim načelima može tumačiti samo one odredbe ugovora koje su nejasne ili višeznačne, a jasne klauzule obvezuju onako kako su ugovorene. Odbija se i teorija koja se temelji na zlouporabi prava jer zahtjev za ispunjenje ugovorne obveze onako kako glasi ne može biti zlouporaba prava, budući da je ugovor zakon za stranke. Isto tako, ne prihvaća se ni stav da se radi o obogaćenju bez pravne osnove, budući da je ugovor valjana osnova stjecanja. Više vidi: STARCK, B., *Droit civil, Obligations; 2. Contrat et quasi-contrat, Regime General*, 2. edition, Litec, Paris, 1986., str. 403.-410.

³⁴ Više vidi: STARCK, str. 413.-415.; SAVATIER, R., *La theorie des obligations*, Dalloz, Paris, 1967., str. 236.-237.; BUFFELAN-LANORE, Y., *Droit civil, Deuxieme annee*, Masson, Paris, 1986., str. 70.-71.

³⁵ Tako se koriste odredbe § 936; § 1052 i § 1170a ABGB-a.

³⁶ Ovu teoriju brane i austrijski teoretičari. Vidi: KERSCHNER, *Irrtumsanfechtung*

stantibus tumače se dosta strogo. Potrebno je u prvom redu da su upravo okolnosti koje su se izmijenile u trenutku zaključenja ugovora od obje stranke prešutno prihvaćene kao osnova posla. Osim toga, one moraju biti karakteristične za tu vrstu posla i barem za jednu stranu moraju biti bitnim elementom posla. Zahtijeva se i da je događaj koji je doveo do izmjene okolnosti bio vanjski događaj, tj. izvan sfere djelovanja stranke koja se na njega poziva.³⁷ Naravno, mora biti ispunjen i uvjet nepredvidivosti događaja. Ukoliko su ovi uvjeti ispunjeni, pogođena strana može zahtijevati izmjenu ili raskid ugovora.³⁸

Talijanska je građanska kodifikacija, kako je već naglašeno, prva od velikih građanskih zakonika prihvatila klauzulu *rebus sic stantibus* kao opće pravilo. Ona se prema odredbama čl. 1467. -1469. *Codice civile* primjenjuje na sve ugovore s trajnim ili sukcesivnim prestacijama te na ugovore s odgođenim rokom ispunjenja. Izričito su isključeni jedino aleatorni ugovori.³⁹ Iz ovog je isključenja očito da je talijanski zakonodavac smatrao povredu načela jednake vrijednosti prestacija jednom od teorijskih osnova priznavanja klauzule *rebus sic stantibus*. Uvjeti za primjenu klauzule *rebus sic stantibus* prema odredbama čl. 1467. su da je izvršenje obveze jedne od stranaka postalo “*pretjerano otežano*” (“*eccessiva onerosita*”), a zbog nastupanja “*izvanrednih i nepredvidivih događaja*” (“*avvenimenti straordinari e imprevedibili*”).⁴⁰ Pogođena strana može zahtijevati raskid ugovora u skladu s odredbama čl. 1458. *Codice civile*.⁴¹ No, pravo na raskid ugovora ne postoji ako pretjerana otežanost ispunjenja ulazi u tzv. “*normalni rizik ugovora*” (“*la sopravvenuta onerosita rientra nell’alea normale del contratto*”). Druga strana može spriječiti raskid time što ponudi pravičnu izmjenu ugovora.⁴²

insbesondere beim unentgeltlichen Geschäft, Wien, 1984.

³⁷ Što praktički znači da se mora raditi o događaju koji ima karakteristike više sile, i to prema objektivnoj teoriji pojma više sile.

³⁸ Vidi: POSCH, W., Austria, Contracts – Suppl. 37; International Encyclopedia of laws, Kluwer law International, Hague, London, New York, 2004., str. 163.

³⁹ Art. 1469. *Codice civile*.

⁴⁰ Art. 1467 *Contratto con prestazioni corrispettive*

Nei contratti a esecuzione continuata o periodica ovvero a esecuzione differita, se la prestazione di una delle parti è divenuta eccessivamente onerosa per il verificarsi di avvenimenti straordinari e imprevedibili, la parte che deve tale prestazione può domandare la risoluzione del contratto, con gli effetti stabiliti dall’art. 1458 (att. 168).

La risoluzione non può essere domandata se la sopravvenuta onerosità rientra nell’alea normale del contratto.

La parte contro la quale è domandata la risoluzione può evitarla offrendo di modificare equamente le condizioni del contratto (962, 1623, 1664, 1923).

⁴¹ Primjenjuju se dakle pravila o raskidu ugovora zbog neispunjenja, što znači da raskid ima retroaktivni učinak.

⁴² Više o uvjetima primjene klauzule *rebus sic stantibus* prema odredbama *Codice civile* vidi: CIAN, G., - TRABUCCHI, A., Commentario breve al Codice civile, CEDAM, Padova, 1988.,str. 1091. sq.; SCALFI, G., Risoluzione del contratto:I; Enciclopedia giuridica, tomo

Za razliku od rješenja u većini drugih pravnih sustava, čl. 1468. *Codice civile* dozvoljava, istina u ograničenom obliku, primjenu ove klauzule i na besplatne ugovore, tj. ugovore kod kojih je samo jedna od stranaka preuzela obvezu. U takvim ugovorima pogođena strana, pod uvjetima koji vrijede za naplatne ugovore, može zahtijevati smanjenje dugovane prestacije ili izmjenu uvjeta ispunjenja ugovora kako bi se zadovoljilo načelo pravičnosti.

U **njemačkom** pravu, kako je ranije objašnjeno, sudska je praksa temeljem primjene načela savjesnosti i poštenja (*Treu und Glauben*) stvorila zaokružen koncept priznavanja utjecaja promijenjenih okolnosti na ugovor. Koristeći se teorijama ekonomske nemogućnosti, granica žrtve, nepoštenog tereta, a kasnije osobito teorijom otpadanja ili poremećaja osnove posla, definirala je uvjete pod kojima se može zahtijevati izmjena odnosno raskid ugovora. Kako je riječ o institutu koji u sudskoj praksi ima dugu tradiciju, prilikom velike reforme njemačkog BGB-a iz 2001. godine u oblasti obveznog prava,⁴³ ovaj je institut dobio odgovarajuće mjesto u zakonu. U odredbama čl. 313. BGB-a tako je regulirano pravo na izmjenu ili raskid ugovora zbog "poremećaja osnove posla" (*Störung der Geschäftsgrundlage*).⁴⁴

Odredbe čl. 313. BGB-a odnose se na sve ugovore, ne samo na dvostrano obvezujuće. Prema ovim pravilima uvjeti za pozivanje na promijenjene okolnosti jesu:

- *Mora se raditi o izmjeni onih okolnosti koje čine materijalnu (tj. činjeničnu, a ne pravnu) osnovu posla.* Osim toga, izmjena ili raskid ugovora moguća je prema odredbama st. 2. čl. 313. BGB-a i u slučaju *zablude obje stranke o materijalnim okolnostima* koje su prema shvaćanju stranaka postale osnova posla. Dakle, ne mora se raditi o naknadnoj izmjeni okolnosti, nego o zajedničkoj pogrešnoj predodžbi o tim okolnostima u vrijeme zaključenja ugovora.⁴⁵ Po ovome se elementu rješenja BGB-a razlikuju od klasičnog koncepta promijenjenih okolnosti u usporednom pravu, no to je posljedica prihvaćanja teorije poremećaja osnove posla koja u tom dijelu ima širi domet djelovanja.⁴⁶

XXVII, Instituto della Enciclopedia Italiana, 2006., str. 12.-17.

⁴³ *Gesetz zur Modernisierung des Schuldrechts*, 26. 11. 2001 (BGBl. I S 3138), na snazi od 1. siječnja. 2002. godine.

⁴⁴ § 313: (1) *Haben sich Umstände, die zur Grundlage des Vertrags geworden sind, nach Vertragsschluss schwerwiegend verändert und hätten die Parteien den Vertrag nicht oder mit anderem Inhalt geschlossen, wenn sie diese Veränderung vorausgesehen hätten, so kann Anpassung des Vertrags verlangt werden, soweit einem Teil unter Berücksichtigung aller Umstände des Einzelfalles, insbesondere der vertraglichen oder gesetzlichen Risikoverteilung, das Festhalten am unveränderten Vertrag nicht zugemutet werden kann.*

(2) *Einer Veränderung der Umstände steht es gleich, wenn wesentliche Vorstellungen, die zur Grundlage des Vertrags geworden sind, sich als falsch herausstellen.*

(3) *Ist eine Anpassung des Vertrags nicht möglich oder einem Teil nicht zumutbar, so kann der benachteiligte Teil vom Vertrag zurücktreten. An die Stelle des Rücktrittsrechts tritt für Dauerschuldverhältnisse das Recht zur Kündigung.*

⁴⁵ Tada se na definiranje zablude primjenjuju pravila čl. 119. BGB-a.

⁴⁶ I nazivom instituta (kojega bi se moglo prevesti kao "poremećaj osnove posla") njemački

- *Ako je osnova zahtjeva izmjena okolnosti (a ne zabluda o okolnostima), do izmjene mora doći nakon zaključenja ugovora.*

- *Mora biti očito da stranke ne bi, da su predvidjele takvu izmjenu, uopće zaključile ugovor ili bi ga zaključile pod drugim uvjetima.* Ovim pravilom definiran je uvjet nepredvidivosti događaja koji je doveo do promjene činjenične osnove posla, ali istovremeno se apostrofira i važnost izmjena za posao. Izmjene moraju tako bitno promijeniti činjeničnu osnovu posla da stranke da su u vrijeme zaključenja posla znale da će se okolnosti tako promijeniti, ne bi posao zaključile ili bi posao imao drugi sadržaj.⁴⁷

- *Potrebno je da s obzirom na sve specifične okolnosti slučaja, a posebno ugovornu ili zakonsku alokaciju rizika, nije razumno očekivati da stranka ostane vezana ugovorom u njegovom neizmijenjenom obliku.* Ovim pravilom daju se smjernice sudu u odlučivanju povodom zahtjeva pogođene stranke. Iako zakon upućuje na sve specifične okolnosti slučaja, naglasak se, kao i u talijanskom pravu, stavlja na procjenu stupnja rizika koji su stranke u ugovoru dužne trpjeti. No, generalni kriterij koji mora rukovoditi sud u odlučivanju o zahtjevu jest kriterij "razumnosti" daljnje vezanosti stranke ugovorom čija je činjenična osnova izmijenjena.

Sustav sankcija prema odredbama BGB-a prednost daje izmjeni ugovora, odnosno prilagođavanju ugovora izmijenjenoj činjeničnoj osnovi. Tek ako izmjena koja bi održala ugovor na snazi "nije moguća ili se ne može razumno nametnuti jednoj od stranaka", pogođena stranka može raskinuti ugovor. Iz ovih odredbi proizlazi da pogođena stranka mora predložiti odgovarajuću izmjenu ugovora, a sud odlučuje o osnovanosti zahtjeva. Ako su ispunjeni navedeni uvjeti za raskid ugovora kao krajnje rješenje problema, BGB je prihvatio stavove njemačke sudske prakse, po kojima se ne radi o raskidu *ex lege* nego je potrebna izjava o raskidu, odnosno otkaz ako je riječ o ugovoru s trajnim prestacijama.⁴⁸

---

zakonodavac pokazuje da zapravo uređuje pravo na izmjenu ili raskid ugovora ne samo zbog promjene u okolnostima, nego u svim slučajevima kada činjenična osnova u trenutku izvršenja ne odgovara onome što su stranke prešutno ili izričito imale na umu kao osnovu u trenutku zaključenja ugovora.

⁴⁷ Ovo pravilo u suštini odgovara odredbama čl. 936. ABGB-a kao i odredbama i starog i novog ZOO-a o utjecaju promijenjenih okolnosti na predugovor.

⁴⁸ Više o utjecaju promijenjenih okolnosti na ugovor u suvremenom njemačkom pravu vidi: MARKESINIS, LORENZ AND DANNEMANN, *The German Law of Obligations*, Vol. I: *The Law of Contract and Restitution*, OUP Oxford 1997., str. 523. sq.; PALANDT, *Bürgerliches Gesetzbuch*, str. 261. sq.; PALANDT, *Gesetz zur Modernisierung des Schuldrechts*, *Ergänzungsband zu Palandt, BGB*, 61. Auflage, Verlag C. H. Beck, München, 2002., str. 196.-205. (u daljnjem tekstu: PALANDT, *Gesetz zur...*); SCHLECHTRIEM, P., *The German Act to Modernize the Law of Obligations in the Context of Common Principles and Structures of the Law of Obligations in Europe*, *German Law Archive*, <http://www.iuscomp.org/gla/>: (u daljnjem tekstu: SCHLECHTRIEM).

3.2. Promijenjene okolnosti u konvencijskom pravu

Da suvremena pravna misao, a naravno i praksa, postaje mnogo osjetljivija na probleme utjecaja promijenjenih okolnosti na ugovor nego što je to bilo u vrijeme donošenja velikih građanskih kodifikacija u Europi, pokazuje i tretman ovog problema u pravilima kojima se teži unifikaciji ugovornog prava. No, to se odnosi samo na novije razdoblje, dok, primjerice, pravila Haške konvencije o međunarodnoj prodaji robe, iz 1964. godine (ULIS)⁴⁹ i pravila Konvencije UN-a o međunarodnoj prodaji robe (CISG)⁵⁰ ne reguliraju institut izmjene ili raskida ugovora zbog promijenjenih okolnosti.⁵¹

Pravila ULIS-a promjenu okolnosti uzimaju u obzir samo regulirajući prigovor neizvjesnog ispunjenja ugovora,⁵² odnosno daju mogućnost jednoj strani da zadrži ispunjenje ako se poslije zaključenja ugovora ekonomska situacija druge strane tako pogoršala da je postalo neizvjesno hoće li biti u stanju ispuniti obvezu.

Ni odredbe čl. 74. ULIS-a i čl. 79. CISG-a, iako se mogu primjenjivati i u situacijama kada su se okolnosti promijenile nakon zaključenja ugovora, ne predstavljaju pravila kojima bi bio prihvaćen institut utjecaja promijenjenih okolnosti na ugovor. Uz određene razlike, one reguliraju oslobodjenje dužnika od odgovornosti za štetu zbog neispunjenja obveze do kojega je došlo zbog okolnosti koje u vrijeme zaključenja ugovora nije bio dužan uzeti u obzir, predvidjeti, izbjeći ili otkloniti. Ne mora se dakle raditi o naknadno nastupjelim okolnostima, već to mogu biti i okolnosti koje su postojale u vrijeme zaključenja ugovora, ali ih stranke nisu uz dužnu pažnju mogle uzeti u obzir. Osim toga, ove okolnosti moraju dovesti do apsolutne nemogućnosti ispunjenja obveze, a ne do otežanja ispunjenja. Konačno, posljedica je gubitak prava na naknadu štete, a ne pravo na izmjenu ili raskid ugovora. Iz toga slijedi da ni ULIS ni CISG ne poznaju institut klauzule *rebus sic stantibus*, nego se promijenjene okolnosti uzimaju u obzir samo ako su dovele do nemogućnosti ispunjenja, a i u tom slučaju sustav sankcija ne odgovara onome što se postiže primjenom ove klauzule.⁵³

⁴⁹ *Convention relating to a Uniform Law on the International Sale of Goods*, Hague, 1964. (u daljnjem tekstu: ULIS).

⁵⁰ *The UN-Convention on Contracts for the International Sale of Goods*, Vienna, 1980. (u daljnjem tekstu: CISG).

⁵¹ U literaturi se to objašnjava činjenicom da je u vrijeme redigiranja ovih pravila, tj. 60-tih i 70-tih godina prošlog stoljeća, u pravnoj znanosti i praksi više zemalja čiji su predstavnici sudjelovali u izradi pravila još uvijek bio suviše jak animozitet prema priznavanju utjecaja promijenjenih okolnosti na ugovor u onom opsegu u kojem to prihvaćaju, primjerice, odredbe *Codice civile* ili sudska praksa u Njemačkoj, Austriji i drugim zemljama. Vidi: SCHLECHTRIEM, str. 21.

⁵² Čl. 73. ULIS-a.

⁵³ Tako se ove odredbe tumače i u pravnoj teoriji. Vidi: TALLON, D., *Hardship*; u: *Towards European Civil Code* (ed.: Hartkamp; Hesselink; Hondius; Joustra; du Perron), *Ars Aequi Libri*, Nijmegen, 1998., str. 340. (u daljnjem tekstu: TALLON); SCHLECHTRIEM, P., *Uniform Sales*

No, Načela za međunarodne trgovačke ugovore⁵⁴ utvrđena od strane UNIDROIT Instituta⁵⁵ i Načela europskog ugovornog prava (Landova načela)⁵⁶ sadrže i pravila o promijenjenim okolnostima. Razlozi za uvršavanje ovog instituta su, kako se ističe u pravnoj literaturi, s jedne strane potreba da se institutu da odgovarajuća pažnja budući da je za suvremeno poslovanje karakterističan veliki broj tzv. dugoročnih ugovora i povećani rizik od nastupanja izvanrednih događaja,⁵⁷ a s druge strane velike različitosti između rješavanja pojedinih nacionalnih prava.⁵⁸ No, upravo zbog tako različitih pristupa i još uvijek snažno prisutnih teorijskih dvojbi oko pojma promijenjenih okolnosti, ove su odredbe tijekom redigiranja pravila bile predmet brojnih kontroverzi i sporova.

Konačno usvojeni tekstovi čl. 6.2.1. – 6.2.3. Načela UNIDROIT i čl. 6.111. PECL-a, iako između njih postoje određene razlike, u suštini prihvaćaju istu koncepciju i ista temeljna pravila.⁵⁹ Razlike postoje u organizaciji pravila, a isto tako u terminologiji. Načela UNIDROIT koriste anglosaksonski termin *hardship* (teškoće, otežanje), dok PECL govori o promijenjenim okolnostima (*change of circumstances*).

I jedan i drugi tekst polaze od načela *pacta sunt servanda*, tj. određuju da su stranke u načelu vezane ugovorom iako je ispunjenje postalo oteženo.⁶⁰ Prema tome, pozivanje na promijenjene okolnosti (oteženje ispunjenja) predviđa se kao iznimka od načela.

Definicija otežanog ispunjenja jednaka je, tj. otežanje može biti posljedica činjenice da je vrijednost dužnikove prestacije porasla ili činjenice da je vrijednost protuprestacije smanjena.⁶¹ Razlike opet postoje

---

Law - The UN-Convention on Contracts for the International Sale of Goods, Manz, Vienna, 1986., str. 101.,sq.; LUKŠIĆ, B., Nemoguće i otežano - viša sila i promijenjene okolnosti u međunarodnim trgovačkim ugovorima, Pravo i porezi, 2004/4., str. 16.-20.; TUNC, A., Commentary on the Hague Conventions of the 1st of July 1964 on International Sale of Goods and the Formation of the Contract of Sale, <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/tunc.html>:

⁵⁴ Principles of International Commercial Contracts (Rome, 1994) (u daljnjem tekstu: Načela UNIDROIT)

⁵⁵ International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT).

⁵⁶ LANDO, O. - BEALE, H., (editors), The Principles of European Contract Law, Part I: Performance, Non-performance and Remedies (Dordrecht, 1995) (u daljnjem tekstu: PECL).

⁵⁷ Primjerice se navode kriza oko zatvaranja Sueskog kanala, ratna događanja na Bliskom istoku, naftna kriza, urušavanje komunističkog sustava u europskim zemljama i sl.

⁵⁸ Tako vidi: TALLON, str. 327.-328.

⁵⁹ Tako vidi: BONELL, M. J., The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts and the Principles of European Contract Law: Similar Rules for the Same Purposes?, Uniform Law Review 26 (1996), str. 229.-246.

⁶⁰ Načela UNIDROIT: Article 6.2.1 - *Contract to be observed: Where the performance of a contract becomes more onerous for one of the parties, that party is nevertheless bound to perform its obligations subject to the following provisions on hardship.*

PECL : Article 6:111: *Change of Circumstances: (1) A party is bound to fulfil its obligations even if performance has become more onerous, whether because the cost of performance has increased or because the value of the performance it receives has diminished.*

⁶¹ Načela UNIDROIT : Article 6.2.2 - *Definition of hardship: There is hardship where the*

dijelom u terminologiji, tj. Načela UNIDROIT govore o “fundamentalnoj povredi ravnoteže vrijednosti”, dok PECL u st. 2. čl. 6.111. dopunjuje definiciju preuzimajući terminologiju *Codice civile*, tj. precizirajući da se radi o “iznimnoj otežanosti ispunjenja”.⁶²

Značajna razlika postoji i u opsegu okolnosti koje se uzimaju u obzir. Naime, prema pravilima čl. 6.2.2. (a) Načela UNIDROIT, može se raditi ne samo o okolnostima koje su nastupile nakon zaključenja ugovora, kao što to određuju odredbe čl. 6.111. st. 2. (a) PECL-a,⁶³ nego i o okolnostima koje su postojale u vrijeme zaključenja ugovora, ali strankama nisu bile poznate.⁶⁴ Ovo razlikovanje objašnjava i već spomenutu razliku u uporabi terminologije. Naime, pravila PECL-a ograničavaju se na *promijenjene* okolnosti, i zapravo više odgovaraju klasičnom shvaćanju klauzule *rebus sic stantibus* kakvo je prihvaćeno, primjerice, u talijanskom ili u našem pravu, dok je koncept Načela UNIDROIT širi i više odgovara stajalištima u njemačkom pravu ili u pravu anglosaksonskih zemalja.

I jedan i drugi tekst zahtijevaju nepredvidivost događaja koji je doveo do otežanja ispunjenja.⁶⁵ Načela UNIDROIT osim toga zahtijevaju da se radi o događaju koj je “izvan kontrole” stranke koja se na njega poziva, dok PECL ne sadrži takvu odredbu.⁶⁶

I Načela UNIDROIT i PECL zahtijevaju da se ne radi o riziku kojega je stranka pogođena promjenom družna trpjeti.⁶⁷ No, treba napomenuti da je formulacija PECL-a uspješnija jer odredba Načela UNIDROIT govori samo u “preuzetom riziku”, što je dijelom pokriveno pravilom o nepredvidivosti događaja.

---

occurrence of events fundamentally alters the equilibrium of the contract either because the cost of a party's performance has increased or because the value of the performance a party receives has diminished,

PECL : Article 6:111: (1) *A party is bound to fulfil its obligations even if performance has become more onerous, whether because the cost of performance has increased or because the value of the performance it receives has diminished.*

⁶² PECL: Article 6:111: (2) *If, however, performance of the contract becomes excessively onerous because of a change of circumstances,*

⁶³ PECL: Article 6:111: (2) (a) *the change of circumstances occurred after the time of conclusion of the contract,*

⁶⁴ Načela UNIDROIT : Article 6.2.2. (a) *the events occur or become known to the disadvantaged party after the conclusion of the contract;*

⁶⁵ Načela UNIDROIT : Article 6.2.2. (b) *the events could not reasonably have been taken into account by the disadvantaged party at the time of the conclusion of the contract;*

PECL: Article 6:111: (2) (b) *the possibility of a change of circumstances was not one which could reasonably have been taken into account at the time of conclusion of the contract,*

⁶⁶ Načela UNIDROIT : Article 6.2.2. (c) *the events are beyond the control of the disadvantaged party;*

⁶⁷ Načela UNIDROIT : Article 6.2.2. (d) *the risk of the events was not assumed by the disadvantaged party.*

PECL: Article 6:111: (2) (c) *the risk of the change of circumstances is not one which, according to the contract, the party affected should be required to bear.*

Razlike postoje i u posljedicama oteženosti ispunjenja. I jedna i druga pravila, za razliku od rješenja u nacionalnim pravima, predviđaju dvije faze postupka. Prvu fazu čine pregovori stranaka (“*renegotiations*”) kako bi se otklonio poremećaj, bilo adaptacijom ugovora, bilo njegovim raskidanjem. No, Načela UNIDROIT samo *ovlašćuju* pogođenu stranku da zahtijeva pregovore, dok PECL *obvezuje* obje stranke da pristupe pregovorima.⁶⁸ Načela UNIDROIT osim toga preciziraju da zahtjev za pregovorima sam za sebe ne ovlašćuje pogođenu stranku da uskrati ispunjenje obveze.⁶⁹

Druga faza je faza sudskog postupka. I prema jednim i prema drugim pravilima obje stranke mogu inicirati sudski postupak ako pregovori “u razumnom vremenu” ne daju zadovoljavajuće rezultate. I PECL i Načela UNIDROIT daju sudu veoma široka diskrecijska ovlaštenja, tj. sud može, naravno, ako ustanovi da su ispunjeni prethodno navedeni uvjeti, ili raskinuti ili izmijeniti ugovor. Prema Načelima UNIDROIT sud može raskinuti ugovor pod uvjetima i s djelovanjem koje odredi, ili ga izmijeniti na način da uspostavi poremećenu ravnotežu. Prema PECL-u sud može raskinuti ugovor s istim ovlastima koja mu daju i Načela UNIDROIT, a ako se odluči za izmjenu mora ga izmijeniti na način da pravično rasporedi među strankama gubitke i dobitke koji proizlaze iz promijenjenih okolnosti.⁷⁰ Za razliku od Načela UNIDROIT, PECL izričito određuje da sud može u svakom slučaju dosuditi naknadu štete nastale zbog toga što jedna od stranaka nije pristupila pregovorima ili ih je prekinula protivno načelu savjesnosti i poštenja. Za razliku od rješenja u većini europskih sustava, ni PECL ni UNIDROIT Načela ne rangiraju sankcije, već izbor između raskida i izmjene ostavljaju ocjeni suda.

⁶⁸ Načela UNIDROIT Article 6.2.3 *Effects of hardship: (1) In case of hardship the disadvantaged party is **entitled to request** renegotiations. The request shall be made without undue delay and shall indicate the grounds on which it is based. (2) The request for renegotiation does not in itself entitle the disadvantaged party to withhold performance.*

PECL: Article 6:111: (2) *If, however, performance of the contract becomes excessively onerous because of a change of circumstances, the parties are **bound** to enter into negotiations with a view to adapting the contract or terminating it, provided that:*

⁶⁹ Ova odredba očigledno ima za cilj spriječiti moguće zloporabe pravila o pregovorima.

⁷⁰ Načela UNIDROIT: Article 6.2.3 (3) *Upon failure to reach agreement within a reasonable time either party may resort to the court.*

(4) If the court finds hardship it may, if reasonable, (a) terminate the contract at a date and on terms to be fixed, or (b) adapt the contract with a view to restoring its equilibrium.

PECL: Article 6:111: (3) *If the parties fail to reach agreement within a reasonable period, the court may: (a) end the contract at a date and on terms to be determined by the court ; or*

(b) adapt the contract in order to distribute between the parties in a just and equitable manner the losses and gains resulting from the change of circumstances.

In either case, the court may award damages for the loss suffered through a party refusing to negotiate or breaking off negotiations contrary to good faith and fair dealing.

4. Promijenjene okolnosti u hrvatskom pravu

4.1. Razdoblje do donošenja starog ZOO-a

U hrvatskom civilnom pravu institut raskida odnosno izmjene ugovora zbog promijenjenih okolnosti po prvi put je kao opće pravilo za sve naplatne ugovore reguliran starim ZOO-om. U razdoblju do 1945. godine, tj. u vrijeme važenja starih građanskih zakonika, postojala su samo pojedinačna pravila kojima se u određenim situacijama priznavalo pravo na raskid ugovora ako su se okolnosti od zaključenja do ispunjenja ugovora promijenile. Tako je prema odredbama § 936. Općeg austrijskog građanskog zakonika (OGZ) predugovor (“*ugovor buduće pogodbe*”) obvezivao samo “...*ako međutim okolnosti ne budu se tako preinačile da se time uništi svrha pogodbena, koja je naročito izrečena ili koja se vidi iz okolnosti, ili da jedna ili druga strana izgube povjerenje*”.⁷¹

No, iako zakonik nije predviđao mogućnost opće primjene ovog instituta, odnosno vrijedilo je kao apsolutno pravilo klasično načelo *pacta sunt servanda*, u pravnoj teoriji i sudskoj praksi povremeno se branio stav da je nužno ublažavanje tako rigoroznog stava zakonodavca, tj. da treba u iznimnim situacijama dopustiti prilagodbu ugovora promijenjenim okolnostima, ili čak priznati pogođenoj stranci i pravo na raskid ugovora, a dio sudske prakse pokušavao je ovaj nedostatak u pozitivnom pravu premostiti proširenim tumačenjem pravila o zabludi ili pravila o prekomjernom oštećenju.⁷²

U razdoblju nakon 1945. godine, a temeljem Zakona o nevaženju pravnih propisa donesenih prije 6. travnja 1941. godine i za vrijeme neprijateljske okupacije,⁷³ primjenjuju se pravna pravila bivših građanskih zakonika, što znači da i dalje nema općeg zakonskog pravila na temelju kojega bi se moglo zahtijevati izmjenu ili raskid ugovora zbog promijenjenih okolnosti. Uz pravno pravilo § 936. OGZ-a vezano za predugovor jedino posebno pravilo novoga zakonodavstva koje predviđa primjenu klauzule *rebus sic stantibus* nalazimo u propisima nasljednog prava, odnosno u uređenju ugovora o doživotnom uzdržavanju.⁷⁴

⁷¹ Citirano prema: VUKOVIĆ, M., *Pravila građanskih zakonika*, Zagreb, 1961., str. 769.

Interesantno je napomenuti da je i Bogišićev Opći imovinski zakonik za Crnu Goru također sadržavao pravilo kojim se priznaje pravo zahtijevati izmjenu ugovora zbog promijenjenih okolnosti, ali samo za ugovor o djelu. Čl. 359. Općeg imovinskog zakonika naime predviđa mogućnost “...*umjerenog povišenja unaprijed pogođene cijene radnje ili stvari, ...za slučaj izvanrednih povišica uslijed ratnog stanja ili kakvih osobitih teškoća u vršenju poduzeća.*”

⁷² Više vidi: KRULJ, str. 120.-121.

⁷³ Službeni list FNRJ, 1946./86.

⁷⁴ Službeni list FNRJ 1955/20. Tada savezni zakon, u odredbama o ugovoru o doživotnom uzdržavanju predviđao je pravo na jednostrani raskid ugovora ako stranke žive zajedno, pa se njihovi odnosi tako poremete da zajednički život psotane nepodnošljiv.

No, donošenjem Općih uzanci za promet robom, 1954. godine, (u daljnjem tekstu: Opće uzance)⁷⁵ institut raskida ili izmjene ugovora zbog promijenjenih okolnosti dobiva na određeni način status pozitivnopravne norme koja se primjenjuje kao opće pravilo na sve ugovore trgovačkog prava.⁷⁶ Opće uzance reguliraju ovaj institut pod nazivom "Izmjena i raskid ugovora zbog promijenjenih okolnosti" (Uzance: 55-59).

Rješenje koje prihvaćaju Opće uzance u velikoj mjeri odgovara rješenjima talijanskog *Codice civile*. Uvjeti za primjenu klauzule *rebus sic stantibus* prema Općim su uzancama:

- Prema Uzanci 55. potrebno je da se radi o *izvanrednim događajima*, tj. da je promjena okolnosti nastupila uslijed događaja koji se ne mogu smatrati redovitim, očekivanim slijedom stvari. Inzistiranje na izvanrednosti događaja ukazuje na prihvaćanje klasične teorije o promijenjenim okolnostima koja polazi od toga da su stranke u vrijeme zaključenja ugovora imale u vidu postojeće stanje stvari, te predvidivi budući razvoj događaja, i u skladu s tim uredile svoje odnose. Za razliku od čl. 1467. *Codice civile*, Uzanca 55. ne precizira da se mora raditi o ugovorima s trajnim ili sukcesivnim prestacijama ili s odgođenim izvršenjem prestacija, no po prirodi stvari za ugovore u kojima se prestacije izvršavaju neposredno po zaključenju ili u kratkom intervalu nakon zaključenja nije moguće da nastupe "izvanredni događaji".

- Potrebno je da se izvanredni događaj *nije mogao predvidjeti u vrijeme zaključenja ugovora*. Uvjet nepredvidivosti najuže je povezan s izvanrednošću događaja, i jednim dijelom predstavlja preciziranje pojma izvanrednosti. Ako su stranke u vrijeme zaključenja ugovora uz dužnu pažnju morale predvidjeti nastupanje takvog događaja, onda događaj nije izvanredan.

- Izvanredan i nepredvidiv događaj mora dovesti do toga da je *ispunjenje obveze za jednu stranu postalo pretjerano otežano* ili bi joj *nanijelo pretjerano veliki gubitak*. I u definiranju ovog elementa, tj. posljedica koje moraju izazvati promijenjene okolnosti, očit je utjecaj pravila talijanskog *Codice civile*, odnosno klasične koncepcije klauzule *rebus sic stantibus*.

- Događaj mora *nastupiti do isteka roka za ispunjenje obveze* stranke koja se na njega poziva.⁷⁷

⁷⁵ Službeni list FNRJ (Dodatak), br. 15., od 7. travnja 1954. godine.

⁷⁶ Opće uzance za promet robom primjenjivale su se u trgovačkim poslovima uvijek ako stranke njihovu primjenu nisu izričito isključile (Uzanca 2). U praksi su bile gotovo beziznimno prihvaćene i stoga su do donošenja starog ZOO-a 1978. godine predstavljale glavni izvor ugovornog prava.

⁷⁷ Iste uvjete zahtijevaju i pravila čl. 1467. st. 1. *Codice civile*, tj. zahtijeva se da se radi o izvanrednim događajima ("*avvenimenti straordinari*"), da su događaji nepredvidivi ("*imprevedibili*"), te da je ispunjenje uslijed takvih događaja postalo izuzetno otežano ("*la prestazione di una delle parti è divenuta eccessivamente onerosa*").

Sustav sankcija Uzanca 55. uređuju na način da strana pogođenja izvanrednim i nepredvidivim događajima može tražiti da se ugovor *izmijeni ili čak i raskine*. Iz redakcije Uzance proizlazi da pogođena strana mora u prvom redu zahtijevati izmjenu ugovora, tj. prilagođavanje promijenjenim okolnostima, a tek ako to nije moguće, raskid ugovora. No, kad jedna strana traži izmjenu ugovora, druga strana, prema pravilima Uzance 58., može *odustati od ugovora*. Isto tako, kad jedna strana traži raskid ugovora, druga može tražiti da se ugovor održi na snazi *predlažući izmjenu ugovora*.

Uzanca 56. navodi primjerice događaje zbog kojih se naročito može tražiti izmjena ili raskid ugovora: - prirodni događaji, kao što su suša, poplava, potres; - upravne mjere kao što su zabrana ili ograničenje uvoza ili izvoza i druga ograničenja prometa robom, promjena sistema cijena, promjena tarifa i propisanih cijena, promjena standarda; ekonomske pojave kao što je izuzetno nagli i veliki pad ili skok cijena.

Uzanca 57. određuje da se mogu izmijeniti one odredbe ugovora na koje je događaj utjecao, te primjerice navodi da se mogu mijenjati odrebe o cijeni, količini predmeta, visini drugih obveza, vremenu, mjestu i načinu ispunjenja, ali dopušta da se mogu mijenjati i druge odredbe.

Prema pravilima Uzance 59. strana ovlaštena zahtijevati izmjenu ili raskid ugovora mora, čim sazna za izmjenu okolnosti, to priopćiti drugoj strani, u protivnom joj odgovara za štetu nastalu zbog propusta pravodobne obavijesti.

4.2. Klauzula rebus sic stantibus prema pravilima ZOO-a

Donošenjem starog ZOO-a klauzula *rebus sic stantibus* uređena je kao opći institut ugovornog prava, tj. primjenjuje se i na civilnopravne i na trgovačke dvostrano obvezujuće ugovore.⁷⁸ No, koncept koji je usvojen u starom ZOO-u razlikuje se u nekim bitnim elementima od rješenja koja su se do tada primjenjivala korištenjem pravila Općih uzanci. Iako u načelu prihvaća temeljne karakteristike klasičnog instituta klauzule *rebus sic stantibus*, novosti koje u ovoj materiji donosi stari ZOO uglavnom idu u pravcu proširenja mogućnosti pozivanja na promijenjene okolnosti, jer su njegova pravila mnogo elastičnija i šira od pravila Općih uzanci, a u nekim su elementima difuzna i mnogo nepreciznija od relativno krutih pravila Općih uzanci.⁷⁹ Ove razlike u pristupu između Općih uzanci i starog ZOO-a mogu se dijelom objasniti njihovom usporedbom s rješenjima u poredbenom

⁷⁸ Čl. 133.-136. starog ZOO-a.

⁷⁹ Takav se stav povodom tumačenja pravila starog ZOO-a uglavnom zastupa i u pravnoj literaturi. Štoviše, neki su autori odmah nakon donošenja ZOO-a upozoravali da interpretacija novih kriterija koje uvodi ZOO može dovesti do problema i nesnalaženja u sudskoj praksi. Vidi: VIZNER, str. 542. sq.; BLAGOJEVIĆ – KRULJ, str. 353. sq., PEROVIĆ – STANKOVIĆ, str. 428. sq.

pravu. Dok su Opće uzance uglavnom prihvatile koncepciju karakterističnu za talijanski *Codice civile*, na pravilima starog ZOO-a (u onim elementima u kojima se razlikuju od pravila Uzanci) vidljiv je utjecaj sudske prakse i teorije njemačkog prava, posebno teorije “otpadanja ili osujećenja činjenične osnove posla”, odnosno teorije proširenog tumačenja pojma više sile.⁸⁰

Osim općeg pravila o promijenjenim okolnostima iz čl. 133. – 136., regulirajući materiju predugovora stari ZOO prihvaća u našoj pravnoj praksi do tada već duboko uvriježeno posebno pravilo nekadašnjeg OGZ-a da predugovor ne obvezuje “... ako su se okolnosti od njegovog sklapanja toliko izmijenile da ne bi bio ni zaključen da su takve okolnosti postojale u to vrijeme”.⁸¹

Novi ZOO u čl. 369.-372. u osnovi polazi od iste temeljne premise, tj. prihvaća pravilo o pravu na preoblikovanje ili čak na raskid ugovora zbog promijenjenih okolnosti kao opće pravilo za sve dvostrano obvezujuće ugovore.⁸² No, u definiranju nekih od uvjeta koji moraju biti ispunjeni za primjenu klauzule *rebus sic stantibus*, kao i u određivanju sustava sankcija, donosi značajne izmjene. Naime, novi ZOO prihvaća rješenja kojima pojednostavljuje dosadašnja pravila o uvjetima primjene instituta.⁸³ Time se, čini se, približava s jedne strane rješenju koje je postojalo prema Općim

⁸⁰ Vjerovatno je da su redaktori starog ZOO-a bili i pod utjecajem stavova engleske sudske prakse u kojoj se problem promijenjenih okolnosti uglavnom rješava primjenom koncepta “osujećenja ugovora” (“*frustration of contract*”). Radi se o institutu koji s jedne strane ima mnogo širi doseg primjene nego institut klauzule *rebus sic stantibus* u kontinentalnoeuropskom pravu, a s druge strane i u onom segmentu u kojem se koristi za rješavanje problema promijenjenih okolnosti dijelom polazi od drukčijih pretpostavki i daje dijelom drukčije rezultate. Više o ovom institutu u engleskom pravu vidi: CHITTY, *On Contracts*, Volume I, *General Principles*, Sweet & Maxwell, London, 1977., str. 656. - 692. TRIETEL, *The Law of Contract*, Sweet & Maxwell, London, 2003., str. 866.- 925.

⁸¹ Čl. 45. st. 6. starog ZOO-a.

⁸² Utjecaj određenih kategorija promijenjenih okolnosti na postojeće obveze priznaje se prema pravilima ZOO-a i u okviru nekih drugih instituta. Osim pravila o promijenjenim okolnostima koja se primjenjuju na svaki predugovor, to su i pravila o prigovoru neizvjesnog ispunjenja ugovora (čl. 123. starog ZOO-a; čl. 359. novog ZOO-a), pravila o odustajanju od darovanja (čl. 492. novog ZOO-a), pravila o povećanju uloga u ortaštvu (čl. 647. d starog ZOO-a; čl. 640. st. 2. novog ZOO-a); pravila koja definiraju mjesto i način čuvanja stvari u ugovoru o ostavi (čl. 714. st. 2. starog ZOO-a; čl. 727. st. 2. novog ZOO-a), pravila o raskidu ugovora o trgovinskom zastupanju (čl. 829. st. 1. novog ZOO-a), pravila o izmjeni dosuđene rente (čl. 196. stog ZOO-a; čl. 1096. novog ZOO-a); pravila o promjeni ugovorene cijene u ugovoru o organiziranju putovanja (čl. 900. novog ZOO-a); pravila o pravu putnika na raskid ugovora o organiziranju putovanja (čl. 877. st. 4. starog ZOO-a; čl. 901. st. 4. novog ZOO-a); pravila o pravu organizatora putovanja na raskid ugovora o organiziranju putovanja (čl. čl. 878. st. 1. starog ZOO-a; čl. 902. st. 2. novog ZOO-a).

Utjecaj promijenjenih okolnosti priznaje se i u ugovoru o doživotnom uzdržavanju (čl. 584. novog ZOO-a). Više o promijenjenim okolnostima kod ugovora o doživotnom uzdržavanju vidi: BELAJ, V., *Raskid ili izmjena ugovora o doživotnom uzdržavanju zbog promijenjenih okolnosti*, Poravo i porezi, 2002/8, str. 10.-16.

⁸³ Tako vidi i: *Obrazloženje Konačnog Prijedloga Zakona o obveznim odnosima*, prosinac 2004., str. 9.

uzancama, a s druge strane prihvaća neke od stavova koji su u ovoj materiji prisutni u nekim sustavima u suvremenom usporednom pravu, odnosno u konvencijskom pravu. U materiji predugovora rješenje novog ZOO-a identično je rješenju koje je poznavao stari ZOO.⁸⁴ Usporedna analiza pojedinih elementa instituta prema starom i prema novom ZOO-u pokazat će njegove karakteristike kao i prednosti, odnosno ograničenja starog i novog rješenja.

4.3. Pretpostavke za primjenu klauzule *rebus sic stantibus*

4.3.1. Naplatnost ugovora kao element koji određuje radijus djelovanja pravila o klauzuli *rebus sic stantibus*

Opća pravila o utjecaju promijenjenih okolnosti na ugovor i u starom i u novom ZOO-u nalaze se u poglavlju posvećenom posebnim učincima dvostrano obvezujućih ugovora (novi ZOO: čl. 357.-375.; stari ZOO: čl. 121-172.). Pored pravila o izmjeni ili raskidu ugovora zbog promijenjenih okolnosti, tu spadaju i pravila o odgovornosti za materijalne i pravne nedostatke ispunjenja, pravila o prigovoru neispunjenja i prigovoru neizvjesnog ispunjenja ugovora, pravila o jednostranom raskidu ugovora zbog neispunjenja, o nemogućnosti ispunjenja te o prekomjernom oštećenju.⁸⁵ Radi se o institutima čija je primjena moguća samo kod ugovora u kojima i jedna i druga strana preuzimaju obvezu na izvršenje određene činidbe, a temeljna svrha im je uklanjanje postojećeg ili sprječavanje prijetećeg poremećaja ugovorne ravnoteže.

Time je određen opseg primjene pravila o klauzuli *rebus sic stantibus* u hrvatskom pravu, no ujedno se otvaraju i neka pitanja. U prvom redu to je pitanje opravdanosti opredjeljenja zakonodavca da primjenu klauzule *rebus sic stantibus* generalno ograniči na dvostrano obvezujuće ugovore. Naime, glavni razlog priznavanja primjene klauzule *rebus sic stantibus* trebalo bi biti oslobađanje dužnika od negativnih posljedica koje mu donose promijenjene okolnosti. Takve poteškoće mogu dužnika pogoditi i u jednostrano obvezujućim, a ujedno i besplatnim ugovorima. S tog aspekta teško je braniti stav da se stranka u dvostrano obvezujućem ugovoru koja za svoju činidbu dobiva protučinidbu (ma koliko bila oštećena uslijed promjene okolnosti) ima pravo pozivati se na tu promjenu i zahtijevati izmjenu ili raskid ugovora, a dužnik iz besplatnog ugovora mora izvršiti svoju činidbu u neizmijenjenom obliku iako za to ne dobiva nikakvu, pa ni umanjenu naknadu. Stoga se u novijoj pravnoj literaturi susreće stav da bi

⁸⁴ Čl. 268. st. 6. novog ZOO-a.

⁸⁵ Stari ZOO je u ovom odsjeku pod nazivom "Dvostrani ugovori" sadržavao i pravila o zelenaškim ugovorima, o općim uvjetima ugovora te o ustupanju ugovora, koja su u novom ZOO-u u drugim poglavljima.

de lege ferenda trebalo razmisliti o proširenju primjene klauzule *rebus sic stantibus* i na jednostrano obvezujuće ugovore.⁸⁶

Uporište za takav stav moguće je naći u usporednom pravu, i to upravo u onim pravnim sustavima čija su rješenja očito utjecala na redaktore pravila i Općih uzanci i starog i novog ZOO-a. Naime, odredbe čl. 1468. talijanskog *Codice civile* izričito određuju da se klauzula *rebus sic stantibus* primjenjuje i na jednostrano obvezujuće ugovore.⁸⁷ Uvjeti za primjenu isti su kao i kod dvostrano obvezujućih ugovora, no drukčiji je sustav sankcija. Dok kod dvostrano obvezujućih ugovora pogođena strana može zahtijevati raskid ugovora, kod jednostrano obvezujućih može zahtijevati smanjenje svoje obveze ili promjenu načina ispunjenja, a u jednom i u drugom slučaju na način da se zadovolji pravičnost.⁸⁸ Osnova za ovakvo rješenje je teza da nije samo poremećaj ravnoteže između vrijednosti uzajamnih prestacija ono što se može smatrati “pretjeranom otežanošću” ispunjenja (“*ecessiva onerosita*”), nego je to (i to kako u u hipotezi iz čl. 1648., tako i u hipotezi iz čl. 1467. koji se odnosi na dvostrano obvezujuće ugovore), razlika između vrijednosti (težine ispunjenja) prestacije kakva je bila u trenutku zaključenja ugovora i njene vrijednosti u trenutku dospelosti.⁸⁹

I u njemačkom je pravu situacija ista, tj. odredbe čl. 313. BGB-a primjenjuju se načelno na sve ugovore, i dvostrano i jednostrano obvezujuće, odnosno besplatne ugovore.⁹⁰ Takvo rješenje proizlazi iz teorijske osnove odredaba čl. 313. BGB-a, tj. prihvaćanja teorije otpadanja, odnosno poremećaja činjenične osnove posla. Činjenična osnova može izmjenom okolnosti biti poremećana jednako i kod jednostrano obvezujućih kao i kod dvostrano obvezujućih ugovora.

Prema tome, i za naše se pravo otvara dilema da li je rješenje zakona koje određuje radijus djelovanja pravila o klauzuli *rebus sic stantibus* preusko određeno. Očito je da odgovor ovisi o tome kakve su teorijske osnove prihvaćanja koncepta promijenjenih okolnosti. Ako se opravdanje vidi isključivo u zaštiti načela jednake vrijednosti uzajamnih prestacija,

⁸⁶ Tako vidi: GORENC, 2005., str. 555. sq.; SLAKOPER, Z., Promijenjene okolnosti danas i u Naertu Zakona o obveznim odnosima, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci (1991.) v. 26.; br. 1. (2005), str. 433. sq. Uu daljnjem tekstu: SLAKOPER).

⁸⁷ Art. 1468: *Contratto con obbligazioni di una sola parte*

Nell'ipotesi prevista dall'articolo precedente, se si tratta di un contratto nel quale una sola delle parti ha assunto obbligazioni, questa può chiedere una riduzione della sua prestazione ovvero una modificazione nelle modalità di esecuzione, sufficienti per ricondurla ad equità.

⁸⁸ Razlika u sustavu sankcija objašnjava se time što kod jednostrano obvezujućih ugovora nikakve loše posljedice ne mogu pogoditi drugu stranu (tj. onu koja u ugovoru i ima samo ovlaštenje, a ne i obvezu) ako se ugovor izmijeni, odnosno obveza dužnika prilagodi promijenjenim okolnostima. Vidi: SCALFI, str. 16.

⁸⁹ Tako vidi: CIAN – TRABUCCHI, str. 1092.

⁹⁰ U njemačkoj sudskoj praksi već prije izmjena obveznog prava iz 2001. godine ovakav je stav široko prihvaćen. Teorija poremećaja osnove posla primjenjuje se na sve obveznopravne ugovore, jednostrano i dvostrano obvezujuće, a ne primjenjuje se jedino na jednostrane pravne poslove. Vidi: PALANDT, Gesetz zur..., str. 197.-198.

onda je postojeće rješenje jedino moguće. No, ako se institut shvaća kao sredstvo zaštite dužnika od promjena koje ga dovode u situaciju da ispunjenje obveze iako još moguće postaje za njega iznimno otežano ili gubi svrhu, a što smatramo da je sama bit pravne ideje priznavanja utjecaja promijenjenih okolnosti, onda je ovo rješenje nepotrebno usko.

Valjan protuargument ovom stavu nije ni pozivanje na posebne odredbe ZOO-a o odustajanju od darovanja. Naime, odredbe čl. 492. novog ZOO-a dopuštaju odustajanje od darovanja u slučaju promjene okolnosti od zaključenja ugovora do dospelosti. No, ovo pravilo je ograničenog učinka, i to s jedne strane stoga što se odnosi samo na darovanje, a ne na sve jednostrano obvezujuće (besplatne) ugovore, a s druge strane stoga što daje pravo na odustanak samo u slučaju da se darovateljevo *“..imovinsko stanje toliko pogorša da bi ispunjenje ugovora ugrozilo njegovo uzdržavanje, odnosno onemogućilo ispunjavanje njegove obveze davanja uzdržavanja”*. Sve ostale promjene, odnosno svako drugo otežanje situacije darovatelja ne može biti osnova za odustajanje.

No, čak i ako se prihvati postojeće rješenje ZOO-a koje ograničava polje primjene pravila o utjecaju promijenjenih okolnosti na dvostrano obvezujuće ugovore, otvara se problem definiranja tog pojma koji nas opet vraća na izloženu dilemu odnose li se ova pravila i na besplatne ugovore. Riječ je, naime, o razlikovanju s jedne strane podjele ugovora na jednostrano i dvostrano obvezujuće, a s druge strane podjele na teretne i besteretne ugovore. Iako se ove dvije podjele u većini slučajeva “preklapaju”, tj. dvostrano obvezujući ugovori su u pravilu ujedno i naplatni (teretni, onerozni), a jednostrano obvezujući besplatni (besteretni, lukrativni), to nije uvijek tako. Primjerice, prema ZOO-u ugovor o zajmu koncipiran je kao konsenzualni, a ne realni, što znači da je dvostrano obvezujući ugovor,⁹¹ no u pravilu je besplatan, tj. ne duguje se kamata, osim ako je posebno ugovorena.⁹² S druge strane, ako se ugovor o zajmu zaključi u režimu realnih ugovora riječ je o jednostrano obvezujućem ugovoru, ali ako je ugovorena kamata, on je ujedno i naplatan ugovor.⁹³

Prema tome, postavlja se pitanje odnose li se odredbe ovog poglavlja ZOO-a na sve dvostrano obvezujuće ugovore, bez obzira jesu li naplatni ili besplatni, ili se pak odnose samo na naplatne dvostrano obvezujuće

⁹¹ Zajmodavac se obvezuje predati zajmoprimcu određeni iznos novca ili određenu količinu drugih zamjenljivih stvari, a zajmoprimac se obvezuje vratiti mu poslije stanovitog vremena isti iznos novca, odnosno istu količinu stvari iste vrste i kakvoće.

⁹² Čl. 499. i 500. novog ZOO-a.

⁹³ Ova mogućnost da se navedene podjele u svakom slučaju ne poklapaju posljedica je činjenice što su kriteriji po kojima su podjele provedene različiti. Kod podjele na jednostrano i dvostrano obvezujuće ugovore odlučujuće je da li obje strane preuzimaju obvezu i imaju ovlaštenje (dvostrano obvezujući) ili jedna strana ima samo obvezu a druga samo ovlaštenje (jednostrano obvezujući). Podjela na teretne i besteretne ugovore provedena je po kriteriju duguje li se za primljeno iz ugovora neka naknada (u novcu ili drugoj vrijednosti) ili ne.

ugovore.⁹⁴ Moguće je braniti stav da zakonodavac pod pojmom “dvostrano obvezujućeg ugovora” podrazumijeva isključivo naplatne ugovore. No, s druge strane, u korist stanovišta da se ovi instituti u pravilu primjenjuju na sve dvostrano obvezujuće ugovore, bez obzira spadaju li u naplatne ili besplatne, na određeni način govore već i same odredbe ZOO-a, i to i starog i novog. Naime, u oba se teksta jedino kod instituta odgovornosti za pravne i materijalne nedostatke ispunjenja izričito navodi da se mora raditi o *naplatnim* ugovorima.⁹⁵ Iz toga bi argumentom *a contrario* proizlazilo da se ostali instituti primjenjuju na sve dvostrano obvezujuće ugovore, bez obzira jesu li naplatni ili besplatni.⁹⁶

Što se tiče odredaba o klauzuli *rebus sic stantibus*, u pravnoj teoriji koja analizira odredbe ZOO-a uglavnom se brani stav da se one primjenjuju samo na naplatne ugovore,⁹⁷ što može uputiti na zaključak da se izjednačava pojam dvostrano obvezujućih ugovora s pojmom naplatnih, odnosno da se zanemaruje činjenica da to nije uvijek tako.⁹⁸ Osim toga, to potvrđuje stav da zakonodavac temeljni *ratio legis* generalnog pravila o primjeni klauzule *rebus sic stantibus* nalazi u zaštiti načela ekvivalencije uzajamnih prestacija, odnosno da jedino poremećaj ekvivalencije opravdava pozivanje na promijenjene okolnosti. A kako je već objašnjeno, postoje argumenti koji govore u prilog teze da je to nepotrebno sužavanje njene primjene.

Posebno je pitanje ima li mjesta primjeni klauzule *rebus sic stantibus* na sve naplatne ugovore, bez razlike. Držimo da je nesporno da je njena primjena po prirodi stvari isključena kod aleatornih ugovora, budući da u takvim ugovorima činidba bilo jedne bilo obje strane zavisi u cijelosti ili dijelom od ispunjenja nekih budućih i neizvjesnih okolnosti. U literaturi se zastupa takav stav,⁹⁹ a primjerice *Codice civile* izričito isključuje primjenu pravila o raskidu zbog “*pretjeranog otežanja*” izvršenja obveze na aleatorne ugovore, bez obzira da li su aleatorni po svojoj prirodi ili

⁹⁴ Ovo pitanje postavljalo se u pravnoj literaturi i ranije, odnosno nakon donošenja starog ZOO-a. Tako VIZNER, str. 487., raspravljajući o tome na koju se grupu ugovora primjenjuju instituti koji su bili regulirani u odsjeku pod nazivom “Dvostrani ugovori”, smatra da je naslov odsjeka neprecizan i da se radi o institutima koji se primjenjuju isključivo na naplatne (teretne) dvostrano obvezujuće ugovore, te stoga predlaže da se naslov odsjeka izmijeni u “Učinci dvostranoobveznih naplatnih ili teretnih ugovora”.

⁹⁵ Čl. 121. Starog ZOO-a; čl. 357. novog ZOO-a. *Ratio legis* takve odredbe je u činjenici da samo davanje određene naknade za činidbu koja se potražuje opravdava odgovornost za nedostatke činidbe. Ako prema ugovoru određena vrijednost ulazi u imovinu jedne strane, a ona za to ne daje drugoj strani nikakvu naknadu, nema pravno utemeljenog razloga da stranka odgovara za eventualne nedostatke te činidbe.

⁹⁶ Osim instituta prekomjernog oštećenja koji je po prirodi stvari također vezan isključivo za naplatne ugovore.

⁹⁷ Tako vidi: VIZNER, str. 532. sq.; BLAGOJEVIĆ – KRULJ, str. 352. sq.; ĐORĐEVIĆ – STANKOVIĆ, str. 263. i 281.; PEROVIĆ – STOJANOVIĆ, str. 426.

⁹⁸ Naravno, to može značiti i da se smatra da je njena primjena na dvostano obvezujuće besplatne ugovore isključena, no to se nigdje izričito ne apostrofirira.

⁹⁹ Vidi: ČOBELJIĆ, str. 80.-81.

prema volji stranaka.¹⁰⁰ ZOO izričito ne isključuje aleatorne ugovore iz radijusa djelovanja pravila o promijenjenim okolnostima, no sadrži odredbu prema kojoj pri odlučivanju o raskidu odnosno izmjeni ugovora sud mora voditi računa, između ostaloga, o “*podjeli rizika koja proizlazi iz ugovora ili zakona*”.¹⁰¹ Ona je jedna od uputa sudu pri ocjeni da li i na koji način uzeti u obzir učinak promijenjenih okolnosti u svakom ugovoru, no tim više opravdava zaključak da se na ugovore kod kojih je aleatornost bitna karakteristika, odredbe o promijenjenim okolnostima ne primjenjuju.¹⁰²

Ako se ostave po strani iznesene dileme oko ispravnosti određivanja radijusa djelovanja pravila o promijenjenim okolnostima, iz odredaba ZOO-a proizlazi da su ova pravila *naturalia negotii* dvostrano obvezujućih ugovora. Stranke dakle ne moraju ugovarati klauzulu “ako stvari ostanu kakve su bile”, ni izričito ni prešutno. To ujedno znači da se radi o dispozitivnim pravilima, odnosno da stranke sporazumom mogu mijenjati ova pravila. No, kako je pravo na izmjenu ili raskid ugovora zbog promijenjenih okolnosti izuzetno značajno za položaj stranke u ugovoru, zakonodavac ograničava ovu slobodu. Naime, prema odredbama čl. 136. starog ZOO-a, odnosno odredbama čl. 372. novog ZOO-a, klauzula kojom se stranke (ili jedna od stranaka) unaprijed generalno odriču pozivanja na bilo kakve promijenjene okolnosti ne proizvodi pravne učinke. Valjano je jedino odricanje od unaprijed utvrđenih i specificiranih okolnosti, a i takva će klauzula ugovora biti ništetna ako je protivna savjesnosti i poštenju.¹⁰³

4.3.2. *Promjena okolnosti*

Prilikom zaključenja ugovora stranke imaju u vidu određene okolnosti koje postoje u tom trenutku i u skladu s tim određuju elemente obveza koje preuzimaju. Kada je riječ o obvezama koje dospijevaju neko vrijeme nakon zaključenja ugovora ili o obvezama s trajnim, odnosno sukcesivnim prestacijama, prilikom zaključenja ugovora uzimaju u obzir i predvidivi razvoj situacije u svezi s okolnostima koje su bitne za sudbinu obveza. Radi se o okolnostima koje se u pravilu nalaze izvan stranaka,¹⁰⁴ a utječu na vrijednost njihovih obveza ili na odnos vrijednosti uzajamnih prestacija,

---

¹⁰⁰ Art. 1469 *Contratto aleatorio: Le norme degli articoli precedenti non si applicano ai contratti aleatori per loro natura (1879) o per volonta delle parti (1448, 1472).*

¹⁰¹ Čl. 371. novog ZOO-a. Prema odredbama čl. 135. starog ZOO-a sud mora voditi računa “*o uobičajenom riziku kod ugovora odnosne vrste*”.

¹⁰² Naravno, ako je činidba samo jedne strane zavisna o budućem i neizvjesnom događaju, samo se ona ne može pozivati na promijenjene okolnosti.

¹⁰³ U pravnoj se teoriji smatra da ova odredba pronalazi ravnotežu između načela dispozitivnosti i načela savjesnosti i poštenja kao dijela javnog poretka. Vidi: GORENC, 2005., str. 565. sq.

¹⁰⁴ No, to ne mora biti uvijek tako. Primjerice, u našoj sudskoj praksi raspravljalo se o emocionalnoj preosjetljivosti koja sprječava stranku da se prilagodi novoj sredini u mjestu studiranja kao o razlogu za raskid ugovora o plaćanju školarine. Sud je zahtjev odbio, ali ne s obrazloženjem da se radi o okolnosti koja se ne bi mogla uzeti u obzir u okviru instituta, nego

na način i uvjete ispunjenja, na ostvarenje svrhe koju ugovor ima za stranke i sl. Drugim riječima, radi se o onome što se u njemačkoj pravnoj teoriji i sudskoj praksi, a od 2001. godine i u odredbama čl. 313. BGB-a, definira kao činjenična osnova posla. Ukoliko se od zaključenja ugovora do dospelosti ove okolnosti promijene na način koji bitno utječe na položaj stranke, ostvaren je temeljni uvjet za primjenu klauzule *rebus sic stantibus*.

Pri tome nije bitna ni vrsta ni izvor događaja koji je uzrokovao promjenu okolnosti. Može se raditi o prirodnim događajima, o političkim i društvenim promjenama, o upravnim ili drugim mjerama javne vlasti, o ekonomskim pojavama i sl. Stoga ni stari ni novi ZOO ne navode, čak ni primjerično,¹⁰⁵ događaje koji mogu dovesti do promjene okolnosti koja opravdava primjenu klauzule *rebus sic stantibus* i takvo je rješenje opravdano. Naime, naglasak je na izmjeni okolnosti koje su postojale u trenutku zaključenja ugovora, odnosno na činjenici da stanje u trenutku ispunjenja nije ono kojega je stranka u trenutku zaključenja ugovora razumno mogla očekivati, a ne na događaju koji ih je uzrokovao. To posebno stoga što se promjena okolnosti može sastojati i u nenastupanju događaja koji se po redovitom tijeku stvari očekivao.¹⁰⁶

No, u svakom se slučaju okolnosti moraju promijeniti nakon zaključenja ugovora. Okolnosti koje su postojale u trenutku zaključenja ugovora, bez obzira da li su stranci u konkretnom slučaju bile poznate, ne mogu biti osnova za primjenu pravila ZOO-a.¹⁰⁷ Takav stav potkrijepljen je i u sudskoj praksi.¹⁰⁸ Naravno, tim više se stranka ne može pozivati na one

---

zbog činjenice da je okolnost postojala u vrijeme sklapanja ugovora. (VSRH Rev – 2084/91, od 21 prosinca 1991.).

¹⁰⁵ Kako to rade Opće uzance u Uzanci 56.

¹⁰⁶ Najbolja ilustracija je primjer iz engleske sudske prakse (slučaj *Krell v. Henry* (1903) 2 KB 740) na kojemu se u velikoj mjeri zasniva priznavanje utjecaja promijenjenih okolnosti u engleskom pravu, odnosno primjena instituta "*frustration of contract*" i na slučajeve koji se u kontinentalnom pravu rješavaju primjenom klauzule *rebus sic stantibus*. Radi se o sporu povodom ugovora o zakupu stana zaključenom na dva dana radi promatranja prolaska krunidbene povorke kralja Edvarda VII. Kako je zbog bolesti kralja krunidba bila otkazana, zakupac je zahtijevao raskid ugovora. Ispunjenje obveze bilo je moguće, no sud je prihvatio zahtjev pozivajući se na promjenu okolnosti zbog "nepostojanja istog stanja stvari koje je fundamentalno za ugovor." Više vidi: TRIETEL, str. 867. sq.; 885.

¹⁰⁷ To proizlazi ne samo iz izričite odredbe čl. 133. st. 1. starog, odnosno čl. 369. st. 1. novog ZOO-a, nego i iz *ratio legis* čitavog instituta. No, u teoriji se u tom kontekstu ukazuje na jezičnu nepreciznost i starog i novog ZOO-a. Naime oba teksta isključuju mogućnost pozivanja na one okolnosti koje je stranka "...bila dužna u vrijeme sklapanja ugovora uzeti u obzir.". Ističe se da bi ovakva formulacija mogla uputiti na pogrešan zaključak da su obuhvaćene i okolnosti koje su postojale u trenutku zaključenja ugovora budući da se samo one mogu "uzeti u obzir". Stoga se sasvim opravdano predlaže da se navedena formulacija izmijeni na način da se isključe okolnosti koje "*se nisu mogle predvidjeti u vrijeme zaključenja ugovora*". Tako vidi: SLAKOPER, str. 438.

¹⁰⁸ VSRH II Rev 77/01-2, od 24. lipnja 2004. (Odbijen je zahtjev tužitelja za raskid ugovora o obavljanju knjigovodstvenih i računovodstvenih usluga zbog nezadovoljstva tužitelja ugovorom, tj. stava da ugovor otvara mogućnosti zlorabe za drugu stranu. Sud je zauzeo

promjene okolnosti koje je sama uzrokovala, odnosno koje su nastale uz njeno sudjelovanje. Tako se u sudskoj praksi odbija zahtjev banke za raskid ugovora o depozitu zbog promjene kamatnih stopa, odnosno smanjenja kamatne stope na depozite. Ističe se da je banka sudjelovala u kreiranju kamatne politike, tj. nakon zaključenja ugovora promijenila je kamate na štetu deponenta, a onda je zahtijevala raskid ugovora sklopljenog po ranijoj, za deponenta povoljnijoj, kamati, pozivajući se na promjenu okolnosti. Sud ističe da bi bilo protivno savjesnosti i poštenju dozvoliti raskid takvog ugovora.¹⁰⁹

Zakonom se ne može unaprijed odrediti koji elementi ugovorne obveze moraju biti izmijenjeni nastupanjem (ili nenastupanje događaja kojega je po redovitom tijeku stvari trebalo očekivati) nekog budućeg događaja, odnosno u čemu se mora sastojati “promjena okolnosti”. Dakle, na generalnoj razini nije odlučujuće što je dovelo do promjene okolnosti niti koje su se okolnosti promijenile, nego je ključno pitanje posljedica koje su promjene okolnosti proizvele na položaj stranke koju pogađaju.

Od okolnosti koje utječu na položaj stranke u praksi se najčešće susreće pozivanje na slijedeće: - promjenu odnosa vrijednosti dugovane činidbe i protučinidbe. Do poremećaja vrijednosti uzajamnih prestacija najčešće dolazi zbog promjena vrijednosti novca tako da novčana činidba više ne odgovara vrijednosti protučinidbe.¹¹⁰ Do poremećaja vrijednosti može doći i iz bilo kojeg drugog razloga, primjerice promjene politike kamatnih stopa i sl.;¹¹¹ - značajno povećanje vrijednosti dugovane činidbe, bez obzira što nije ujedno poremećena ekvivalencija uzajamnih prestacija; - povećanje troškova ispunjenja činidbe; - nerazmjerne poteškoće u izvršenju činidbe; - gubitak svrhe ugovora za stranu pogođenu promijenjenim okolnostima, itd.

U talijanskoj sudskoj praksi prihvaćen je stav da se mora raditi o promjenama okolnosti vezanim za ispunjenje *glavne* činidbe, a ne sporednih.¹¹² Naša sudska praksa se o ovom pitanju nije izjašnjavala, tako da pitanje ostaje otvoreno. Element koji bi mogao uputiti na moguće rješenje problema jest sustav sankcija. Naime, ako je glavna sankcija, kako je to bilo prema pravilima čl. 133. starog ZOO-a, pravo na raskid ugovora, ovakav se stav može braniti i za naše pravo. No, kako novi ZOO mijenja ovo pravilo

---

stav da se radi o okolnostima koje su postojale u trenutku zaključenja ugovora).

¹⁰⁹ VSRH Gzz 44/1991-2, od 17. prosinca 1991.

¹¹⁰ Tako, primjerice, sudska praksa priznaje pravo na pozivanje na klauzulu *rebus sic stantibus* kada je visina zakupnine zbog pada vrijednosti novca (u razdoblju od 1981. do 1993. godine) postala “bagatelna i simbolična”. (VTSRH, Pž 160/93, od 15. lipnja 1993.).

¹¹¹ Primjerice, zahtjev banke za raskid ugovora zbog smanjenja visine kamatne stope koje banke plaćaju ulagačima na depozite, što se apsotrofira kao dovođenje banke u nepovoljniji poslovni položaj u odnosu na situaciju u trenutku zaključenja ugovora. No, u u praksi se ovakvi zahtjevi odbijaju zbog toga što nije zadovoljen kriterij nepredvidivosti događaja (promjene kamatne stope) za banku kao profesionalnog subjekta, (VSRH Rev 2521/1995-2, od 4. veljače 1996.; VSRH Gzz 44/1991-2 od 17. prosinca 1991.).

¹¹² Tako vidi: CIAN – TRABUCCHI, str. 1092.; SCALFI, str. 14.

i određuje da pogođena strana može zahtijevati izmjenu ugovora, a raskid postaje tek “sankcija drugog reda” ili “posljedne rješenje” kad promjena nije moguća ili dovodi do nepravdičnih rezultata, čini se da ograničavanje samo na poteškoće vezane uz glavnu činidbu nije više toliko jasno postavljeno.

Isto tako, smatramo nespornim da ako u ugovoru jedna strana duguje više činidaba, promijenjene okolnosti ne moraju utjecati na svaku od njih, već se može zahtijevati izmjena ugovora ili oslobađanje dužnika samo od one činidbe koja je pogođena promijenjenim okolnostima. Konačno, moguće je da se okolnosti promijene više puta, tj. prema stavu naše sudske prakse, pravomoćno odbijanje tužbenog zahtjeva zbog promijenjenih okolnosti nije zapreka da se ponovno pokrene nova parnica ako je naknadno došlo do nove promjene okolnosti.¹¹³ Naravno, isto vrijedi i u slučaju da je temeljem prvog tužbenog zahtjeva ugovor izmijenjen.

4.3.3. Razdoblje u kojemu mora doći do promjene okolnosti

Okolnosti se moraju promijeniti u razdoblju od zaključenja ugovora do dospelosti obveze one strane koja je tim okolnostima pogođena, odnosno stranka se ne može pozivati na okolnosti koje su “*..nastupile nakon isteka roka određenog za ispunjenje njezine obveze*”.¹¹⁴ *Ratio legis* ovog pravila je u činjenici da je za nastupanje promjena nakon pada dužnika u zakašnjenje “kriv” dužnik jer do promjena ne bi došlo da je svoju obvezu ispunio na vrijeme. Stoga mora i snositi negativne posljedice svog zakašnjenja.¹¹⁵

No, odredbe ZOO-a izričito ne određuju da li je riječ samo o skrivljenom zakašnjenju dužnika ili je primjena klauzule *rebus sic stantibus* isključena u svakom slučaju, tj. i kada je dužnik u zakašnjenju za koje ne odgovara. Jezično tumačenje norme upućivalo bi na zaključak da nije odlučujuće da li je riječ o skrivljenom zakašnjenju ili ne, odnosno da dužnik ne može izbjeći primjenu pravila koje isključuje pozivanje na promijenjene okolnosti ako dokaže da nije kriv za zakašnjenje. To stoga što ZOO govori samo o objektivnoj činjenici proteka roka za ispunjenje. No, s druge strane, prema ZOO-u dužnik odgovara za neskrivljenu potpunu ili djelomičnu nemogućnost ispunjenja obveze ako je nastupila nakon njegovog pada u zakašnjenje, ali pod uvjetom da za to zakašnjenje *odgovara*.¹¹⁶ Isto tako, odgovornosti za štetu zbog zakašnjenja ili neispunjenja oslobađa se “*..ako dokaže da nije mogao ispuniti svoju obvezu, odnosno da je zakasnio s ispunjenjem obveze zbog vanjskih, izvanrednih i nepredvidivih okolnosti*

¹¹³ VSRH Rev-1281/85, od 23. listopada 1985.

¹¹⁴ Čl. 133. st. 3. starog ZOO-a; čl. 369. st. 3. novog ZOO-a.

¹¹⁵ S druge strane, ako je nastupilo vjerovničko zakašnjenje, po općim pravilima o zakašnjenju prekidaju se negativne posljedice dužničkog zakašnjenja (čl. 326. st. 1. starog ZOO-a; čl. 185. st. 1. novog ZOO-a) i smatramo da bi to pravilo trebalo analogno primijeniti i u ovom slučaju, tj. da bi se dužnik mogao pozvati na okolnosti koje su se promijenile nakon što je vjerovnik pao u zakašnjenje.

¹¹⁶ Čl. 262. st. 4. starog ZOO-a; čl. 342. st. 4. novog ZOO-a.

nastalih poslije sklapanja ugovora koje nije mogao spriječiti, otkloniti ili izbjeći".¹¹⁷ Prema tome, navedene negativne posljedice zakašnjenja vezuju se za odgovornost dužnika za zakašnjenje.¹¹⁸

Pitanje je treba li isti stav prihvatiti i u tumačenju odredbe o isključenju prava na pozivanje na promijenjene okolnosti nastale nakon pada u zakašnjenje. U usporednom pravu postoje stavovi koji prihvaćaju ovakvo tumačenje¹¹⁹ i smatramo da je ono u skladu ne samo s temeljnim načelima ugovornog i uopće obveznog prava, nego i s prirodom instituta promijenjenih okolnosti. No, vjerovatno će odgovor sudske prakse ovisiti o tome da li primjenu klauzule *rebus sic stantibus* shvaća kao strogu iznimku od pravila *pacta sunt servanda* ili joj želi dati širu primjenu. U dostupnoj sudskoj praksi nije nađena odluka koja bi se bavila ovim pitanjem, iako su brojne odluke kojima se tužbeni zahtjev za raskid ugovora odbija stoga što je promjena okolnosti nastupila nakon pada dužnika u zakašnjenje.¹²⁰

Treba napomenuti da se ovim pravilom na posredan način određen i radijus djelovanja pravila o promijenjenim okolnostima. Iako ni novi ni stari ZOO to izričito ne apostrofiraju, iz ovoga proizlazi da mora postojati određeno vrijeme od zaključenja do dospelosti, odnosno da se klauzula *rebus sic stantibus* po prirodi stvari može primjenjivati samo na ugovore s odgođenim rokom dospelosti, te na ugovore s trajnim odnosno sukcesivnim prestacijama. Naravno, dovoljno je da se ovo odnosi samo na prestaciju stranke koja se poziva na promijenjene okolnosti, a ne i na protuprestaciju.¹²¹

Ali pojam ugovora s odgođenim ispunjenjem treba u smislu primjene pravila o promijenjenim okolnostima tumačiti široko, odnosno u skladu s ciljem ovih pravila, a to je zaštita dužnika od promjena za čije nastupanje nije odgovoran. Nije, naime, nužno da element odgođenog ispunjenja postoji

¹¹⁷ Čl. 343. novog ZOO-a. Prema čl. 263. starog ZOO-a vrijedilo je isto pravilo s tim da nije apostrofirano da događaji moraju biti "vanjski".

¹¹⁸ Isto tako, pravila o ugovornom ograničenju ili isključenju odgovornosti za štetu zbog zakašnjenja (i neispunjenja) vezana su za stupanj krivnje dužnika, kao i pravila o visini naknade štete zbog povrede ugovora.

¹¹⁹ Tako talijanska sudska praksa prihvaća primjenu čl. 1467. *Codice civile* ako se radi o "...privremenoj nemogućnosti ispunjenja obveze za koju stranka nije kriva". Vidi: CIAN – TRABUCCHI, str. 1092.

¹²⁰ Tako vidi: VSRH Rev 710/03-2, od 13. travnja 2005. (Zahtjev za raskid ugovora o kratkoročnom kreditu zbog toga što je korisnik kredita izgubio posao i otežano mu je ispunjenje obveze odbijen je jer je utvrđeno da je do naveden promjene došlo nakon proteka roka za vraćanje cjelokupnog iznosa kredita).

VSRH Rev 1505/02-2, od 08. prosinca 2004., (zahtjev kupca za raskid ugovora o prodaji kuće zbog toga što je uslijed ratnih okolnosti bio spriječen da privređuje odbijen je jer su navedene okolnosti nastale nakon njegovog pada zakašnjenje.).

¹²¹ Stoga se, primjerice, u talijanskoj sudskoj praksi (Vidi: CIAN – TRABUCCHI, str. 1092.) smatra da se kod ugovora o prodaji s pridržajem prava vlasništva samo kupac može pozivati na odredbe čl. 1467. *Codice civile* jer je njegova obveza odgođena, dok prodavatelj predajom stvari (iako zadržava pravo vlasništva) prestaje biti dužnik iz ugovora.

u ugovoru već u trenutku njegovog zaključenja. Pozivanje na promijenjene okolnosti treba priznati i u slučaju kada su stranke izričitim ili prešutnim sporazumom odgodile izvršenje prestacije stranke pogođene promjenom okolnosti na određeno (ili na neodređeno) vrijeme.¹²²

4.3.4. *Izvanrednost, nepredvidivost, nesavladivost i neizbježnost*

A) *Izvanrednost i nepredvidivost:*

Definiranje pojma promjene okolnosti različito je u Općim uzancama, starom ZOO-u i novom ZOO-u. Opće uzance govore o “*izvanrednim i nepredvidivim događajima*” (Uzanca 55.), stari ZOO o “*nastupanju okolnosti*” (čl. 133. st. 1.) a novi ZOO o “*izvanrednim okolnostima... koje se nisu mogle predvidjeti*” (čl. 369. st. 1.). Prema tome, stari je ZOO odstupio od rješenja Općih uzanci utoliko što u definiranju pojma promjene okolnosti izričito ne spominje *izvanrednost* događaja koji je doveo do promjene okolnosti, niti njegovu *nepredvidivost*.

U dijelu pravne teorije koja se bavila proučavanjem pravila starog ZOO-a ovo se odstupanje od rješenja Općih uzanci pozdravilo kao dobrodošla modernizacija instituta. Isticalo se da je uvjet izvanrednosti događaja nepotreban jer u modernom vremenu većina događaja koji utječu na položaj stranaka potječu od različitih upravnih i drugih mjera javne vlasti koje se ne mogu svrstati u kategoriju izvanrednih ni nepredvidivih događaja. Što se tiče nepredvidivosti koja je najuže povezana s izvanrednošću, ovom se uvjetu, pored navedenog, prigovaralo da suvremeni razvoj znanosti i tehnike većinu nekada “nepredvidivih događaja” čini objektivno predvidivima. Stoga se smatralo da rješenje Općih uzanci neopravdano sužava područje primjene klauzule *rebus sic stantibus*.¹²³

No, s druge strane, iako st. 1. čl. 133. ne govori izričito o nepredvidivosti i izvanrednosti događaja kao o uvjetima za raskid odnosno izmjenu ugovora, teško je braniti stav da stari ZOO-odbacuje ove karakteristike kao konstitutivne elemente klauzule *rebus sic stantibus*. Naime, prema odredbama st. 2. čl. 133. raskid ugovora “...ne može se zahtijevati ako je strana koja se poziva na promijenjene okolnosti bila dužna u vrijeme sklapanja ugovora uzeti u obzir te okolnosti ili ih je mogla izbjeći ili savladati.” Prema tome, iako se izričito ne upotrebljava termin “izvanrednost okolnosti”, nesumnjivo je da događaj odnosno okolnosti koje su nastupile, moraju biti nepredvidive. Naime, ako je isključeno pozivanje na okolnosti koje je stranka “*bila dužna uzeti u obzir*”, to znači da se može pozivati samo na nepredvidive okolnosti. Jer okolnosti koje je dužna uzeti u obzir mogu biti samo one koje je mogla predvidjeti. Odredba st. 2. čl. 133. tako

¹²² Takav je stav izražen u talijanskoj sudskoj praksi (CIAN – TRABUCCHI, str. 1092.), a u našoj pravnoj teoriji zastupa ga VIZNER, str. 529. sq.

¹²³ Tako vidi: BLAGOJEVIĆ – KRULJ, str. 351.

se pokazuje kao integralni dio definicije promijenjenih okolnosti jer (istina, negativnom definicijom) određuje koje se okolnosti uzimaju u obzir kao osnova za primjenu instituta.

Stoga ne začuđuje da se u većini pravne teorije ova odredba tumači na način da zahtijeva nepredvidivost, ali isto tako i izvanrednost događaja.¹²⁴ Kako se izvanrednost u zakonu ne spominje izričito (pa čak niti ovakvom negativnom definicijom kakvom je u st. 2. čl. 133. određena nepredvidivost), to upućuje na zaključak da se smatra da je karakteristika izvanrednosti “sadržana” u nepredvidivosti kao uži pojam, odnosno da zahtjev izvanrednosti proizlazi iz zahtjeva nepredvidivosti.

Držimo da je takvo stajalište osnovano. Naime, događaji odnosno okolnosti koje se mogu kvalificirati kao redovite, a ne izvanredne, ne mogu biti ujedno i nepredvidive, drugim riječima nepredvidivi događaji (okolnosti) uvijek su ujedno i izvanredni. Promatrano s druge strane to znači da je sve što spada u redovite okolnosti stranka dužna predvidjeti u trenutku zaključenja ugovora i već po zahtjevu nepredvidivosti ne može se nikako pozivati na redovite okolnosti. Istina, pojam predvidivosti i izvanrednosti ne moraju se u svakom slučaju “poklapati”, jer događaj može biti izvanredan, ali predvidiv. No, zbog pretpostavke nepredvidivosti stranka se na takve događaje, iako su po sebi izvanredni, ne može pozivati.

Ovo stajalište široko je zastupljeno i u našoj sudskoj praksi prema starom ZOO-u. Tako se redovito odbija zahtjev za raskid ugovora zbog poremećaja vrijednosti prestacija uslijed pada vrijednosti novca, odnosno inflacije, iako bi inflaciju teško bilo karakterizirati kao “redovitu” okolnost. No, sudovi stoje na stajalištu da je pogođena stranka u vrijeme sklapanja ugovora dužna predvidjeti djelovanje inflacije i uračunati je u svoju obvezu ili na drugi način izbjeći njene posljedice.¹²⁵

Zanimljiv je i stav suda koji pad kupovne moći stanovništva i povećanje konkurencije na tržištu smatra okolnostima koje je zakupac iz ugovora o zakupu ugostiteljskog objekta bio dužan predvidjeti, te se izričito navodi da se “*ne radi o izvanrednim okolnostima koje otežavaju ispunjenje... pa tužbeni zahtjev ne može biti osnovan na odredbama čl. 133. ZOO.*”¹²⁶ Očito je da sud izjednačava pojam predvidivosti i izvanrednosti jer bi izvan konteksta primjene pravila o promijenjenim okolnostima bilo teško braniti

¹²⁴ Tako vidi: VIZNER, str. 530.-531.; ĐORĐEVIĆ – STANKOVIĆ, str. 283.; PEROVIĆ – STOJANOVIĆ, str. 428.; CIGOJ, str. 135.; PEROVIĆ, str. 429.-431.

¹²⁵ Vidi: VSRH Rev 1331/00-2, od 17. listopada 2000., (sud je odbio zahtjev za raskid ugovora o zamjenskom stanu utvrdivši da smanjenje vrijednosti stanarine uslijed velike inflacije nije činjenica koja opravdava primjenu čl. 133. ZOO-a.)

VSRH Rev-1656/1999-2 od, 9. ožujka 2000., (sud je odbio zahtjev za raskid nagodbe o podjeli imovine stečene u braku koji je tužiteljica zahtijevala stoga što je velika inflacija, izazvana ratom, nerazmjerno umanjila vrijednost koju je protivna strana dužna isplatiti.)

VSRH Rev 2899/1991-2, od 18. ožujka 1992., također zauzima stav da “*Ni pad vrijednosti novca u inflatornim uvjetima nije okolnost zbog koje može osnovano tražiti raskid ugovora...*”

¹²⁶ Vidi: VSRH Rev-1112/01-2, od 05. studenog 2003.

stav da je, naročito pad kupovne moći stanovništva, "redovita okolnost". Isto vrijedi i za stav suda da "...*izmjena pravnog stajališta nije okolnost koju bi zakon predvidio kao razlog za raskid nagodbe.*"¹²⁷

Novi ZOO se u definiranju pojma promijenjenih okolnosti vraća rješenju Općih uzanci, tj. navodi da se mora raditi o *izvanrednim* okolnostima. Iako se u literaturi pozdravlja takva izmjena kao pojašnjenje koje isključuje primjenu klauzule *rebus sic stantibus* u slučaju da se radi o okolnostima koje redovito nastaju,¹²⁸ u svjetlu prethodnih analiza čini se da je opravdano zaključiti da zapravo suštinski ništa novo nije dodano dosadašnjoj definiciji. I do sada je zahtjev nepredvidivosti isključivao primjenu klauzule *rebus sic stantibus* ako je do promjene okolnosti došlo po redovitom tijeku stvari i sudska je praksa to striktno poštovala.

Da je ovakvo razmišljanje osnovano, pokazuju i usporednopravna rješenja. Tako ni njemački BGB u čl. 313. ni Načela UNIDROIT (čl. 6.2.1.- 6.2.3.) ni PECL (čl. 6.111) ne apostrofiraju izvanrednost nego samo nepredvidivost okolnosti. Jedino talijanski *Codice civile* u čl. 1467. st. 1. govori o "*izvanrednim događajima*", no radi se najstarijem od navedenih pravila i očito je razvoj pravne misli tekao u pravcu izjednačavanja pojmova nepredvidivosti i izvanrednosti. Uostalom, takvo je vladajuće stanovište i u talijanskoj sudskoj praksi i teoriji koje smatraju da je od ove dvije karakteristike odlučujuća nepredvidivost.¹²⁹

Novi ZOO, osim toga, u st. 1. čl. 369. izričito naglašava nepredvidivost okolnosti i to se također smatra pojašnjenjem u odnosu na staro rješenje.¹³⁰ No, kako je već navedeno, takvo je pravilo postojalo i po starom ZOO-u, istina izraženo na drugi način, ali vrlo jasno i nepodijeljeno prihvaćeno u sudskoj praksi.¹³¹ Prema tome, ne radi se o izmjeni, nego o apostrofiranju u st. 1. čl. 369. onoga što proizlazi i iz primjene odredaba st. 2. istog članka, koji u potpunosti odgovara odredbama st. 2. čl. 133. starog ZOO-a.

Dapače, ako se to ima u vidu, ovo izričito naglašavanje nepredvidivosti okolnosti u st. 1. može samo uvesti zabunu. Naime, prema pravilima st. 2. čl. 369. nepredvidivost se procjenjuje uzimajući u obzir ne samo objektivne okolnosti nego i subjektivna svojstva stranke, budući da se govori o okolnostima koje je bila "*dužna* uzeti u obzir". To znači da joj okolnost mora biti nepredvidiva i uz upotrebu one pažnje na koju je pravo obvezuje. Stupanj dužne pažnje ovisi o oblasti u kojoj se ugovor zaključuje (trgovački ili netrgovački), odnosno o svojstvima stranke (pažnja dobrog domaćina,

¹²⁷ Vidi: VSRH Rev 2899/1991-2, od 18. ožujka 1992.

¹²⁸ Tako vidi: SLAKOPER, str. 435.

¹²⁹ Više vidi: SCALFI, str. 15.

¹³⁰ Vidi: SLAKOPER, str. 436.; GORENC, 2005., str. 558.

¹³¹ To stoga što nepredvidivost promjena određuje samu srž instituta promijenjenih okolnosti kao iznimke od načela *pacta sunt servanda*, jer ako bi se stranka mogla pozivati na predvidive promjene, ugovorna disciplina bila bi potpuno uništena.

pažnja dobrog gospodarstvenika, pažnja dobrog stručnjaka).¹³² No, kako st. 1. čl. 169. novog ZOO-a govori o tome da okolnost mora biti nepredvidiva, to bi se moglo shvatiti kao inzistiranje na objektivnoj nepredvidivosti, tj. o primjeni pravila o promijenjenim okolnostima samo na one okolnosti koje nitko nije mogao predvidjeti. Takvo tumačenje izuzetno bi suzilo mogućnost primjene instituta, pogotovo stoga što suvremeni stupanj razvoja nauke, tehnike, sustava komunikacija i sl., ostavlja vrlo malo okolnosti objektivno nepredvidivima. Stoga je ovakva interpretacija potpuno neprihvatljiva, ne samo zbog posebnih odredbi st. 2. čl. 369., nego i u svjetlu *ratio legis* instituta, te temeljnih načela obveznog i ugovornog prava.

Naravno, na sudskoj je praksi da definira u svakom konkretnom slučaju da li je pogođena stranka bila dužna, uporabom stupnja pažnje koji se od nje zahtijeva, određenu okolnost predvidjeti ili ne. U dosadašnjoj sudskoj praksi u pravilu se uzima u obzir priroda ugovora, svojstva grupe kojoj stranka pripada i sl. Tako se smatra da je pravna osoba koja se bavi pružanjem ugostiteljskih usluga dužna predvidjeti pad kupovne moći stanovništva i povećanje broja ugostiteljskih objekata na tržištu kao okolnosti koje su dovele do pada profita.¹³³ Isto tako, smatra se da je banka, dakle organizacija u čiju djelatnost spada i sklapanje ugovora o novčanom depozitu, u vrijeme sklapanja spornog ugovora bila dužna uzeti u obzir i mogućnost promjene politike kamatnih stopa koje su je dovele u nepovoljnu poslovnu situaciju.¹³⁴

Treba napomenuti da se uvjet nepredvidivosti prvenstveno odnosi na posljedice događaja koji je uzrokovao promjenu položaja stranke, a ne mora uključivati i nepredvidivost samog događaja. Moguće je, naime, da je događaj predvidiv, ali ako su posljedice koje je u konkretnom slučaju izazvao po vrsti ili proporcijama bile nepredvidive za stranku, treba dopustiti pozivanje na takve okolnosti.¹³⁵

B) Nesavladivost i neizbježnost:

Da bi se pogođena stranka mogla pozivati na promijenjene okolnosti, one za nju moraju biti takve da ih ne može savladati ni izbjeci njihov utjecaj. U ovom dijelu pravila o promijenjenim okolnostima nisu se mijenjale donošenjem novog ZOO-a. Ona proizlaze iz primjene načela savjesnosti

¹³² Takvo se gledište zauzima i u talijanskom pravu, tj. nepredvidivim se smatra onaj događaj kojega "prosječni čovjek" struke kojoj pripada stranka nije mogao predvidjeti, (vidi: SCALFI, str. 15.; CIAN – TRABUCCHI, str. 1093.), a slični su stavovi izraženi i u njemačkoj sudskoj praksi (vidi: PALANDT, Gesetz zur..., str. 199.sq.).

¹³³ VSRH Rev -1112/01-2, od 05. studenog 2003.

¹³⁴ VSRH Rev - 2521/1995-2, od 7. veljače 1996.

¹³⁵ Stoga je rješenje i starog i novog ZOO-a koji govore o nepredvidivosti "okolnosti", a ne "događaja", bolje u odnosu na rješenje Općih uzanci koje govore o "događajima koji se nisu mogli predvidjeti". I talijanska sudska praksa stoga, iako čl. 1467. *Codice civile* govori o "događajima", prihvaća ovakvo tumačenje. Vidi: SCALFI, str. 15.

i poštenja koje ne dopušta da se stranka poziva na one okolnosti čiji je utjecaj na ugovor mogla spriječiti da se ponašala s pažnjom koja se od nje u prometu zahtijeva. Dakle, i ove dvije pretpostavke treba procjenjivati po istim kriterijima kao i nepredvidivost.

Takav je i stav sudske prakse. Tako je odbijen zahtjev banke za raskid ugovora o oročenju deviznog depozita zbog toga što su nakon zaključenja ugovora smanjene kamatne stope koje je banka dužna isplaćivati deponentu. Smatra se da je banka trebala izbjeći nepovoljne posljedice smanjenja kamatnih stopa na oročene devizne depozite time što je morala ugovoriti promjenjivu kamatnu stopu.¹³⁶

Na kraju treba napomenuti da se pravilo o isključenju pozivanja na promijenjene okolnosti koje se moglo predvidjeti, izbjeći ili otkloniti ne smije izjednačavati s pojmom više sile iako se radi o elementima koji ulaze u definiranje tog pojma.¹³⁷ Ovim se pravilima samo zahtijeva od stranke koja se na promjene poziva da na njoj nema krivnje za posljedice koje su promjene uzrokovale, odnosno da ni uz najveći stupanj pažnje koji se od nje zahtijeva nije mogla spriječiti da bude pogođena promjenom.

4.3.5. *Posljedice promjene okolnosti*

Važan dio definicije instituta promijenjenih okolnosti predstavlja određenje posljedica koje promjene moraju izazvati za dužnika. Način na koji je ova pretpostavka definirana u velikoj mjeri određuje opseg moguće primjene klauzule, odnosno broj i krug slučajeva u kojima se stranka može na nju pozivati.

Prema Općim uzancama promjena okolnosti morala je izazvati *pretjerano otežanje ispunjenja* ili *pretjerano veliki gubitak* za dužnika (Uzanca 55. st. 1.).

Stari ZOO radikalno mijenja ova pravila i zahtijeva alternativno ili *otežano ispunjenje* ili *gubitak svrhe ugovora* za pogođenu stranku. No, istovremeno se zahtijeva da su promjene bile toliko intenzivne da “...je očito da ugovor više ne odgovara očekivanjima ugovornih strana i da bi ga po općem mišljenju bilo nepravično održati na snazi takav kakav je...”. Iz redakcije pravila očito je da posljednja dva zahtjeva moraju biti kumulativno ispunjena uz svaku od navedenih alternativa (čl. 133. st. 1.).

Novi se ZOO vraća na rješenje Općih uzanci, tj. zahtijeva da je “... *ispunjenje obveze za jednu ugovornu stranu postalo pretjerano otežano ili bi joj nanijelo pretjerano veliki gubitak.*” (čl. 369. st. 1.), što predstavlja

¹³⁶ VSRH Rev - 2521/1995-2, od 7. veljače 1996. Isto stanovište prihvaća se i u svezi promjene kamatne stope koju banka naplaćuje na stambeni kredit: VSRH Rev - 1523/89, od 23. ožujka 1990.

¹³⁷ No, uz navedene pretpostavke pojam više sile uključuje i zahtjev da je događaj za stranku koja se na njega poziva bio vanjski događaj, što kod promijenjenih okolnosti, kako je već objašnjeno, nije nužno.

vjerovatno najznačajniju promjenu koju je institut promijenjenih okolnosti doživio donošenjem ovog zakona.

Rješenje starog ZOO-a u odnosu na pravila Općih uzanci (a time i na pravila novog ZOO-a), pokazuje se kao proširenje opsega djelovanja pravila o promijenjenim okolnostima, no istovremeno su donijela i neka ograničenja primjene. Proširenje je išlo u dva pravca. S jedne strane, stari ZOO ne predviđa da ispunjenje mora biti *pretjerano* otežano, već samo otežano, što samo po sebi omogućava širu primjenu ovih pravila.¹³⁸ Naravno, stvarni domet ovog proširenja primjene svakako zavisi od toga kako sudovi tumače pojam otežanosti odnosno pretjerane otežanosti, no izvjesno je da je zakonodavac ispuštanjem zahtjeva “pretjeranosti”, koji je do tada bio dio instituta, otvorio vrata širem tumačenju.

No, mnogo značajnije proširenje djelovanja pravila o promijenjenim okolnostima stari ZOO predviđa uvođenjem one druge moguće posljedice, a to je gubitak svrhe ugovora. To znači da se stranka može pozivati na promijenjene okolnosti i onda kada joj ispunjenje nije otežano, ali zbog promijenjenih okolnosti ne može ostvariti svrhu koju je imala na umu u trenutku zaključenja ugovora. Ovim se rješenjem stari ZOO približio shvaćanjima promijenjenih okolnosti u njemačkom pravu, odnosno teoriji otpadanja ili osujećenja činjenične osnove posla koju je stvorila njemačka sudska praksa, a prihvatio BGB u izmjenama iz 2001. godine.¹³⁹ Slična shvaćanja susreću se i u engleskoj sudskoj praksi kroz primjenu teorije *frustration of contract*.¹⁴⁰

U vrijeme donošenja starog ZOO-a to je svakako bio novi koncept za naše pravo, stran klasičnom shvaćanju kaluzule *rebus sic stantibus* kao instrumenta koji prvenstveno služi ostvarenju načela ekvivalencije prestacija. Od sudske se prakse očekivalo da utvrdi u kojim situacijama i pod kojim uvjetima će se smatrati da je svrha ugovora osujećena. No, kako su se stranke relativno rijetko pozivale na ovu posljedicu promjene okolnosti, teško je reći da je naša sudska praksa razvila neko konzistentno tumačenje ovog dijela instituta. Jedino što je nesporno jest da se svrha ugovora na koju upućuje zakon ne može izjednačavati s motivom, tj. subjektivnim očekivanjima i planovima stranke, već se mora raditi o objektivnoj svrsi koju je ugovor za stranku trebao proizvesti i koja je bila eksplicitno ili implicitno dio suglasnosti volja u trenutku zaključenja ugovora.

Novi ZOO ne poznaje ovu mogućnost, tj. stranka se ne može pozivati na

¹³⁸ U pravnoj teoriji ova se izmjena u odnosu na Opće uzance objašnjava stavovima dotadašnje sudske prakse, posebno trgovačkih sudova, koja je odredbe Uzance 55. primjenjivala prvenstveno u svjetlu načela ekvivalencije prestacija, odnosno ovo je pravilo smatrala sredstvom za uspostavljanje te ravnoteže i onda kada poremećaj nije bio “pretjeran”. Naravno, to ne znači da se priznavalo svako “otežanje” ispunjenja, no smatra se da su sudovi prihvatili prilično široku interpretaciju pravila. Vidi: BLAGOJEVIĆ – KRULJ, str. 352. sq.

¹³⁹ Vidi odjeljak 3.1.

¹⁴⁰ Vidi: CHITTY, 656. - 692.; TRIETEL, str. 866.- 925.

osujećenje svrhe ugovora. Takvo rješenje znači povratak na koncepciju iz Općih uzanci i pokazuje namjeru zakonodavca da ograniči primjenu klauzule *rebus sic stantibus*, odnosno da isključi mogućnost da sud raspravlja o ostvarenju svrhe koju je ugovor imao za stranku.¹⁴¹ Treba napomenuti da je ovakav stav redaktora ZOO-a u skladu s razvojem instituta u pravilima kojima se stvaraju temelji jedinstvenog europskog ugovornog prava. Naime, PECL također predviđaju da se stranka može pozivati na promijenjene okolnosti ako je ispunjenje postalo “...otežano bilo stoga što su troškovi ispunjenja povećani, bilo stoga što se vrijednost protuprestacije koju prima smanjila”.¹⁴² Načela UNIDROIT čak izričito govore o “...fundamentalnoj promjeni ugovorne ravnoteže bilo stoga što su troškovi ispunjenja povećani, bilo stoga što se vrijednost protuprestacije koju prima smanjila”.¹⁴³

Pitanje je znači li ova promjena koncepcije klauzule *rebus sic stantibus* da će se njena primjena u najvećem broju slučajeva svesti na promjene koje su dovele do poremećaja vrijednosti uzajamnih prestacija. To je očito područje na koje se njena upotreba gotovo isključivo svodi u hipotezi kada se primjenjuje radi “pretjeranog gubitka”.¹⁴⁴ S druge strane, “pretjerano otežano ispunjenje” pojam je koji dozvoljava širu primjenu pravila o promijenjenim okolnostima, no ipak ne toliko široku koliko su dopuštala pravila starog ZOO-a o svrsi ugovora. Primjerice, stranke se više neće moći pozivati na promjenu nekih osobnih odnosa bitnih za ostvarenje svrhe ugovora. U praksi prema starom ZOO-u tako je dopušten raskid ugovora o zajedničkoj gradnji kuće između roditelja s jedne i kćeri i zeta s druge strane, stoga što je u međuvremenu došlo do poremećaja bračnih odnosa i rastave braka između kćeri i zeta. Sud je smatrao da je svrha ugovora zajednički život u izgrađenoj kući u skladnim odnosima, što je tužiteljima (roditeljima) onemogućeno u odnosu na bivšeg zeta.¹⁴⁵ U istu kategoriju

¹⁴¹ No, treba naglasiti da je ta mogućnost ostala otvorena po posebnom pravilu o utjecaju promijenjenih okolnosti na predugovor, budući da je zadržano rješenje po kojemu predugovor ne obvezuje ako su se okolnosti toliko promijenile da stranke ne bi zaključile predugovor da je takvo stanje stvari bilo u trenutku njegovog zaključenja (čl. 268. st. 6. novog ZOO-a). Ovdje se, dakle, ne zahtijeva da je ispunjenje obveza iz predugovora postalo pretjerano otežano ili da bi nanijelo pretjerani gubitak, nego se zadržava široka formulacija koja zapravo apostrofira upravo svrhu ugovora koja se za stranku izgubila zbog promjene okolnosti. No, takav je stav, s obzirom na specifičnu prirodu predugovora i svrhu kojoj služi, ispravno rješenje i nije u koliziji sa sasvim suprotnim stavom koji se prihvaća za primjenu klauzule *rebus sic stantibus* kod glavnog ugovora.

¹⁴² Čl. 6.111 st. 1. PECL.

¹⁴³ Čl. 6.2.2. Načela UNIDROIT.

¹⁴⁴ Treba napomenuti da stari ZOO nije u posljedice promjena na koje se stranka može pozivati uvrštavao gubitak za dužnika, no to ne znači da se ta posljedica nije mogla smatrati uzrokom za pozivanje na promijenjene okolnosti. Ona je kao uži pojam bila obuhvaćena pojmom svrhe ugovora. Ako je svrha ugovora ostvariti određenu ravnotežu vrijednosti uzajamnih prestacija, onda je gubitak za jednu od stranaka svakako posljedica koja osujećuje svrhu ugovora.

¹⁴⁵ VSRH Rev -121/05-2, od 12.05. 2005.

spada i pozivanje na okolnosti kao što je “emocionalna preosjetljivost koja onemogućava adaptaciju na nove prilike” kao na razlog za raskid ugovora o plaćanju školarine.¹⁴⁶ Naravno, nisu samo osobni odnosi i okolnosti oni koju utječu na ostvarenje svrhe ugovora, ovaj je pojam vrlo širok i omogućavao je raskid ugovora i onda kada stranci nije otežano ispunjenje, ali se ugovorom ne može ostvariti ono radi čega je preuzela obveze, a što je bilo u vrijeme zaključenja ugovora prešutno ili izričito prihvaćeno i od druge strane kao svrha radi koje stranka ulazi u ugovor.¹⁴⁷

U svakom slučaju, čini se da je tendencija redaktora novog ZOO-a da suze primjenu pravila o promijenjenim okolnostima u odnosu na pravila starog ZOO-a, kako inzistiranjem na tome da otežanje ispunjenja i gubitak budu “pretjerani”, tako i isključivanjem osujećenja svrhe ugovora kao relevantne posljedice. Kako će se ovakav stav zakonodavca odraziti na sudsku praksu, teško je predvidjeti. Što se tiče otežanja ispunjenja, sudovi su i primjenjujući pravila starog ZOO-a bili neskloni da svako otežanje priznaju kao razlog za raskid, već su u pravilu zahtijevali da se radi o ozbiljnim teškoćama za dužnika. No, isključenje mogućnosti pozivanja na osujećenje svrhe ugovora, makar se tu osnovu u dosadašnjoj sudskoj praksi vrlo rijetko isticalo, ipak predstavlja značajno ograničenje.

S druge strane, ne smije se zaboraviti da je stari ZOO uz jednu od navedenih alternativa zahtijevao i kumulativno ispunjenje pretpostavki da ugovor više ne odgovara očekivanjima, te da ga je po općem mišljenju nepravično održati na snazi. Odustajanje novog ZOO-a od ovih zahtjeva tumači se kao proširenje primjene pravila o promijenjenim okolnostima.¹⁴⁸ No, koliko su ova pravila starog ZOO-a zaista ograničavala primjenu instituta, pogotovo u sudskoj praksi, prilično je dvojbeno. Radi se o normi koja je dosta neprecizna, općenita i difuzna, te stoga u praksi teško može dobro funkcionirati kao definicija konkretnih pretpostavki za primjenu instituta.¹⁴⁹ Kriteriji “nepravičnosti” i “općeg mišljenja” spadaju u pravne standarde i daju sudu vrlo široku slobodu u odlučivanju. A kriterij “očekivanja ugovornih strana”, budući da se zahtijeva da ugovor više ne odgovara očekivanjima *obiju* stranaka, da se u praksi zaista doslovno i

---

¹⁴⁶ VSRH Rev - 2084/1991, od 12. prosinca 1991. Sud je odbio tužbeni zahtjev za raskid ugovora, ali ne stoga što ovu okolnost koja je onemogućila studiranje u novoj sredini ne smatra okolnošću koja se može podvesti pod osujećenje svrhe ugovora, nego stoga što su “*te okolnosti postojale i prije sklapanja ugovora pa ih se moralo uzeti u obzir.*”

¹⁴⁷ Primjerice, u njemačkoj sudskoj praksi naknadno uvedena zabrana izvoza određenih roba priznaje se kao temelj za raskid ugovora o kupovini te robe od strane izvoznika, jer je svrha ugovora kasniji izvoz te robe koji je sada onemogućen. Više o njemačkoj sudskoj praksi koja tumači pojam gubitka, odnosno osujećenja svrhe ugovora vidi: PALANDT, Gesetz zur..., str. 198.-202.

¹⁴⁸ Tako vidi: SLAKOPER, str. 440.

¹⁴⁹ Sa sličnom se argumentacijom nedugo nakon donošenja starog ZOO-a u teoriji isticalo da uvođenje ovih novih pretpostavki može izazvati teškoće u praktičnoj primjeni instituta. Vidi: PEROVIĆ – STOJANOVIĆ, str. 430.

striktno primjenjivao, suzio bi primjenu klauzule na gotovo zanemariv broj slučajeva. Naime, zbog promjene okolnosti u pravilu ugovor ne odgovara više očekivanjima samo jedne od stranaka, dok druga njima nije pogođena, pa čak može doći i u povoljniju situaciju. Stoga ne začuđuje da u sudskoj praksi gotovo da nema elaboriranja ovih pretpostavki kao osnove za sudsku odluku. Sudovi u pravilu samo konstatiraju da su one ispunjene (ili nisu), ali svoju odluku temelje na (ne)postojanju jedne od alternativnih posljedica, tj. otežanju ispunjenja ili osujećenju svrhe ugovora.

Stoga u ovom segmentu izmjenu pravila ZOO-a treba svakako pozdraviti. Uklonjena je norma koja nije adekvatno funkcionirala u praksi, a da je funkcionirala otvarala bi vrata širokoj diskreciji, a time i pravnoj nesigurnosti. Kriterijima koje je sadržavala nije mjesto u obaveznim pretpostavkama za primjenu instituta nego mogu biti samo upute sudu prilikom odlučivanja o zahtjevu.

4.4. *Prava pogođene strane*

Negativne posljedice promijenjenih okolnosti mogu se otkloniti na dva načina, tj. odgovarajućom izmjenom ugovora ili raskidom ugovora. Izmjena ugovora svakako je rješenje koje bi trebalo biti poželjnije jer se primjena klauzule *rebus sic stantibus* mora promatrati kao iznimka od načela *pacta sunt servanda*, a svaku iznimku treba tumačiti usko, odnosno njeno djelovanje svesti na onu mjeru koja najmanje ograničava pravilo. S tog stanovišta raskid ugovora trebalo bi biti prihvatljivo rješenje samo ako se ne može postići odgovarajuća i za obje stranke pravična izmjena ugovora.

U hrvatskom se pravu odnos između ove dvije moguće sankcije različito određivao. Prema Uzanci 55. pogođena strana mogla je zahtijevati da se ugovor “*izmijeni ili čak i raskine*”. Čl. 133. st. 1. starog ZOO-a davao je pogođenoj strani pravo na raskid ugovora, dok je st. 4. istog članka određivao da se ugovor neće raskinuti ako druga strana ponudi ili pristane da se ugovor izmijeni. Nesumnjivo je iz ovih pravila da samo pogođena strana može zahtijevati raskid ugovora. No, to samo ako druga strane ne iskoristi mogućnost da ponudom pravične izmjene, kojom se uklanjaju negativne posljedice za pogođenu stranu, ne održi ugovor na snazi. Ovo se pravo osigurava drugoj strani stoga što raskidom ugovora mogu biti povrijeđeni njeni interesi. Smatramo da je riječ o *pravu* druge strane da se suprotstavi zahtjevu za raskid ugovora time što zahtijeva reviziju ugovora, iako zakon govori o *ponudi*, iz čega bi se moglo zaključiti da pogođena strana na to može pristati ili ne.¹⁵⁰ No, da pogođena strana nema tu mogućnost, pokazuje

¹⁵⁰ Da se radi o zahtjevu, a ne ponudi, smatra se i u pravnoj literaturi. Tako CIGOJ, str. 137. ističe da se ovaj zahtjev može dati u obliku protutužbe tužene stranke kada pogođena strana zahtijeva raskid ugovora.

formulacija pravila koje kaže da se u slučaju takve ponude druge strane *ugovor neće raskinuti*.

Iz odredbi također proizlazi da pogođena strana ne može *zahtijevati* izmjenu ugovora, tj. tužbeni zahtjev upraviti na reviziju ugovora,¹⁵¹ ali može *ponuditi* takvu izmjenu. Naime, prema odredbama st. 4. ugovor će se održati ne samo ako druga strana ponudi izmjenu nego i ako na nju *pristane*, što znači da ju je inicirala pogođena strana. A kako se za održanje ugovora zahtijeva pristanak druge strane, to znači da inicijativa pogođene strane ne može biti zahtjev (tužba) nego samo ponuda koju je druga strana slobodna prihvatiti ili ne.¹⁵²

Prema tome, stari ZOO u sustavu sankcija prednost daje raskidu ugovora, a reviziju predviđa samo kao pravo druge strane koja želi održati ugovor na snazi, dok pogođenoj strani daje samo mogućnost da u tijeku postupka ponudi takvu izmjenu umjesto raskida na koji je upravljen tužbeni zahtjev.

Čl. 369. st. 1. novog ZOO-a vraća rješenje iz Općih uzanci, iz čega se može zaključiti da prednost daje izmjeni ugovora, a raskid predviđa kao sankciju drugog reda. Ako se ovako tumače pravila novog ZOO-a, riječ je o svakako dobrodošloj promjeni jer polazi od načela *in favorem negotii*, tj. teži održanju ugovora, iako su se okolnosti promijenile. U tom smislu ovo je rješenje u skladu sa shvaćanjem instituta promijenjenih okolnosti kao iznimke od pravila *pacta sunt servanda*. Osim toga, u skladu je sa suvremenim tendencijama u razvoju instituta. Tako i njemački BGB predviđa da je pogođena strana ovlaštena zahtijevati “prilagodavanje ugovora”, a tek ako to nije moguće ili se ne može razumno nametnuti jednoj od stranaka, pogođena strana može raskinuti ugovor.¹⁵³ Sličan je pristup i u pravilima PECL-a i Načelima UNIDROIT.¹⁵⁴

No, kako pravila novog ZOO-a nisu tako eksplicitna kao pravila BGB-a, mogu se pojaviti problemi u tumačenju. BGB, naime, izričito određuje pod kojim je uvjetima pogođena strana ovlaštena odustati od primarne sankcije (revizije ugovora) i zahtijevati drugu (raskid ugovora), dok ZOO takvih

¹⁵¹ I u sudskoj je praksi prihvaćeno da pogođena strana može zahtijevati samo raskid, a ne i promjenu ugovora VTS Pž – 3939/95, od 30. travnja 1996.

¹⁵² Takav se stav zauzima i u pravnoj teoriji. Tako VIZNER, str. 533., smatra da iz st. 4. čl. 133. jasno proizlazi da pravo inicirati reviziju ugovora pripada i pogođenoj strani.

BLAGOJEVIĆ – KRULJ, str. 354., smatraju da pogođena strana može tužiti samo na raskid ugovora, ali u tijeku postupka može ponuditi pravičnu izmjenu koju druga strana može prihvatiti ili ne. Štoviše, odredba po kojoj druga strana može pristati na ponudenu izmjenu tumači se na način da i sud može biti taj koji u tijeku postupka nudi izmjenu.

¹⁵³ Čl. 313. BGB-a.

¹⁵⁴ PECL idu čak korak dalje u ovakvom pristupu jer *obvezuju* stranke da u slučaju promijenjenih okolnosti pristupe pregovorima radi prilagodavanja ugovora ili njegovog raskida. Ako u razumnom periodu ne postignu sporazum, sud je ovlašten da ili raskine ugovor ili ga prilagodi promijenjenim okolnostima (čl. 6.111 PECL). Rješenje Načela UNIDROIT razlikuje se utoliko što pogođena strana može zahtijevati prilagodavanje ugovora, a ako se to ne postigne u razumnom roku, svaka se strana može obratiti sudu koji po svojoj ocjeni raskida ugovor ili ga prilagođava promjeni okolnosti (čl. 6.2.3. Načela UNIDROIT).

pravila nema, već samo određuje da se može tražiti “izmjena, pa čak i raskid”. Pravilo se može tumačiti u smislu u kojem su postavljene odredbe čl. 313. BGB-a, tj. da je pogođena strana ovlaštena prvenstveno zahtijevati izmjenu ugovora, a raskid samo ako promjena nije uopće moguća ili bi bila nepravična za jednu od stranaka.¹⁵⁵ No, kako to zakonom nije izričito propisano nego se temelji na pretpostavljenom cilju norme, moguće je da se pojave i drukčiji stavovi.

Kakva je zapravo bila namjera zakonodavca još je nejasnije kada se ovo pravilo poveže s odredbama st. 4. čl. 369. Naime, uz novo pravilo kojim (barem kako po jezičnom tumačenju izgleda) uvodi pravo na izmjenu ugovora kao primarno pravo pogođene strane, ZOO u st. 4. čl. 369. zadržava odredbe st. 4. čl. 139. starog ZOO-a. To znači, kako je već objašnjeno, da je i druga strana ovlaštena ponuditi izmjenu. No, ona po logici stvari ima interesa ponuditi izmjenu samo ako pogođena strana zahtijeva raskid. A ako prihvatimo tumačenje novog sustava sankcija da je zahtjev pogođene strane za raskid dopušten samo ako izmjena nije moguća ili ako je nepravična, onda ovo pravo druge strane gubi svaki smisao jer je izmjena u trenutku kada je ona zahtijeva (nudi, po terminologiji zakona) već nešto što nije moguće ostvariti. Prema tome, tumačenje pravila st. 1. u svezi sa st. 4. otvara vrata drugom stajalištu, tj. da ipak zakon ne propisuje “strogi red” prava kojima se pogođena strana može koristiti, već da je to ostavljeno njoj na dispoziciju.

Osim toga, zadržavanje pravila iz st. 4. čl. 133. starog ZOO-a u situaciji kada se pogođenoj strani daje pravo *zahtijevati*¹⁵⁶ izmjenu ugovora, otvara još jedan problem u redakciji st. 4. čl. 369. Naime, ako sud utvrdi da pogođena strana ima to pravo, tj. da su ispunjeni uvjeti za primjenu klauzule *rebus sic stantibus*, izmjena ugovora ne može zavisiti od *pristanka* druge strane, odnosno po novom rješenju nju se može prisiliti da prihvati izmjenu ugovora.¹⁵⁷

Pravila starog ZOO-a koja su uređivala sustav sankcija polazila su od premise da pogođena strana ima pravo zahtijevati samo raskid, odnosno da se druga strana ne može prisiliti na promjenu ako to ne želi, ali je može ponuditi i time spriječiti raskid. U tom smislu redigirane su i odredbe st. 4. čl. 133. No, kako se sada situacija bitno mijenja time što se i pogođenoj strani daje zahtjev za izmjenu ugovora, zadržavanje starog pravila iz st. 4. otvara navedena pitanja. Moguća su dva rješenja ovog problema. Jedno je tumačenje novog sustava sankcija u smislu u kojem ga postavljaju odredbe BGB-a, tj. da pogođena strana mora poštovati “red” zahtjeva. U tom slučaju

¹⁵⁵ Takvo tumačenje ove odredbe prihvaća se u teoriji, tj. smatra se da je pravo na raskid “krajnja mjera” kad prilagodavanje ugovora nije moguće na način da odgovara interesima obje stranke. Vidi: SLAKOPER, str. 442.

¹⁵⁶ A ne više samo *ponuditi*, kao po starom ZOO-u.

¹⁵⁷ Tako vidi i: SLAKOPER, str. 443.

ne može se drugoj strani dati pravo da zahtijeva izmjenu ugovora jer to već mora prvenstveno zahtijevati pogođena strana, a ako njen zahtjev nije moguće prihvatiti, nema svrhe dopuštati ga drugoj strani.¹⁵⁸ To znači da je, ako prihvatimo ovakvo tumačenje, odredba st. 4. čl. 369. potpuno suvišna. Drugo moguće tumačenje jest da su izmjene u sustavu sankcija donijele samo još jedno pravo pogođenoj strani, tj. da ona može po svom izboru zahtijevati ili izmjenu ili raskid ugovora. U tom slučaju drugoj se strani može dati pravo da ponudi (odnosno, prema smislu pravila iz st. 4. *zahtijeva*) izmjenu ako pogođena strana zahtijeva raskid, a ne izmjenu.¹⁵⁹

Kako nažalost odredbe zakona omogućavaju oba navedena tumačenja, na sudskoj praksi je da se opredijeli za jedno od njih. Držimo da je prvo tumačenje prihvatljivije, kako s aspekta temeljnih načela ugovornog prava, tako i s obzirom na svrhu i prirodu instituta promijenjenih okolnosti.

4.5. Prava druge strane

O jednom od prava druge strane već je bilo riječi u prethodnom odjeljku, tj. o pravu da zahtijeva izmjenu ugovora. No, kako je objašnjeno, to pravo postaje upitno ako se prihvati tumačenje promjena u sustavu sankcija na način da je pogođena strana dužna prvo zahtijevati izmjenu ugovora.

U ostalim se segmentima položaj druge strane nije mijenjao izmjenama ZOO-a. Njen je položaj uređen u skladu sa svrhom instituta i razlozima priznavanja pogođenoj strani prava da se poziva na promjenu okolnosti. Za nastup tih okolnosti nema krivnje ni na jednoj strani i ni jedna ne odgovara za to. Stoga se prilikom priznavanja prava pogođenoj strani da se promjene uzmu u obzir mora respektirati i interese druge strane, tj. usvojiti rješenje koje će najmanje štetiti i jednoj i drugoj strani. I stari i novi ZOO to čine usvajanjem prava druge strane na naknadu štete i to u dvije situacije.

Prvo je pravo vezano uz obvezu pogođene strane da o svojoj namjeri da se koristi pravom zahtijevati izmjenu ili raskid, obavijesti drugu stranu čim sazna da su takve okolnosti nastupile.¹⁶⁰ Ako to ne učini, ne gubi pravo na raskid ili izmjenu,¹⁶¹ no odgovara za štetu koju je druga strana pretrpjela zbog propusta pravodobne obavijesti. Radi se konkretizaciji opće obveze - voditi računa o interesima druge strane u ugovoru, a koja temelj ima prvenstveno u načelu savjesnosti i poštenja, odnosno još uže, konkretizaciji obveze iz čl. 348. novog ZOO-a, prema kojemu je svaka ugovorna strana dužna obavijestiti drugu stranu o činjenicama što su od utjecaja na njihov

¹⁵⁸ Ni odredbe čl. 313. BGB-a ne daju pravo drugoj strani da zahtijeva izmjenu ugovora.

¹⁵⁹ No, i u toj hipotezi treba prilagoditi odredbe st. 4. čl. 369. novom rješenju zakona, tj. izbaciti dio odredbe o *pristajanju* druge strane da se ugovor izmijeni.

¹⁶⁰ Čl 134. starog ZOOa; čl. 370. novog ZOO-a.

¹⁶¹ Prema starom ZOO-u samo na raskid.

međusobni odnos, a ako to ne učini odgovara za štetu koju pretrpi druga strana zbog propusta blagovremene obavijesti.¹⁶²

Pravovremena obavijest je za drugu stranu značajna jer joj daje mogućnost da poduzme mjere za zaštitu svojih interesa, odnosno spriječi ili umanjí štetu koja joj zbog realizacije prava druge strane da se koristi klauzulom *rebus sic stantibus* može nastati. U svim elementima na ovo pravo treba primjenjivati opća pravila o odgovornosti za štetu.¹⁶³

No, mnogo značajnije za položaj druge strane jest pravo zahtijevati naknadu pravičnog dijela štete koja joj je nastupila zbog prihvaćanja zahtjeva za raskid, odnosno po novom zakonu, za izmjenu ili raskid ugovora.¹⁶⁴ Ovo pravilo odražava stav zakonodavca da rizik promijenjenih okolnosti na koje se pogođena strana ima pravo pozivati treba ravnomjerno rasporediti između stranaka. Naime, interesi pogođene strane zaštićeni su time što joj se priznaje pravo na izmjenu ili raskid, ali to ujedno može značiti oštećenje interesa druge strane. Stoga joj se priznaje pravo na naknadu štete, ali ne čitave nego samo "pravičnog dijela". To znači da sud mora, rukovodeći se načelom pravičnosti, odrediti iznos naknade na način da teret negativnih posljedica promjene okolnosti podjednako snose obje stranke.

Konačno, za određenje sveukupnog položaja druge strane u situaciji kada se pogođena strana koristi klauzulom *rebus sic stantibus*, važna su i pravila kojima zakon daje upute sudu čime se rukovoditi i što uzimati u obzir kada odlučuje o zahtjevu.

4.6. Okolnosti značajne za odluku suda

Klauzula *rebus sic stantibus* kao *naturalia negotii* svakog dvostrano obvezujućeg ugovora dopušta pogođenoj stranci, naravno uz ispunjenje potrebnih uvjeta, da se pozove na najrazličitije promjene u okolnostima koje, opet, mogu na vrlo različite načine utjecati na različite aspekte njenog položaja u ugovoru. Pravila kojima se uređuju pretpostavke za primjenu ovog instituta stoga moraju biti u visokom stupnju apstraktna i vrlo općenita. Na sudovima je zbog takve prirode instituta dosta teška zadaća da u okolnostima svakog konkretnog slučaja nađu najbolje rješenje. Težinu zadatka povećava i činjenica da je u suštini ovog instituta zapravo rješavanje tenzija između s jedne strane načela *pacta sunt servanda*, a s druge strane načela savjesnosti i poštenja, pravičnosti i ekvivalencije prestacija. Stoga zakonodavac daje dodatne upute sudu o kojim okolnostima voditi računa pri odlučivanju o zahtjevu za primjenu klauzule.

¹⁶² Čl. 268. starog ZOO-a.

¹⁶³ Već u starijoj sudskoj praksi, tj. prije donošenja starog ZOO-a, prihvaćen je stav da je obuhvaćena i obična šteta i izmakla dobit. Više vidi: BLAGOJEVIĆ – KRULJ, str. 354.

¹⁶⁴ Čl. 133. st. 5. starog ZOO-a; čl. 369. st. 5. novog ZOO-a.

Iako postoje određene izmjene, u ovom se dijelu pravila ZOO-a nisu bitno promijenila. Čl. 135. starog ZOO-a upućuje sud da se u odlučivanju o zahtjevu rukovodi “načelima poštenog prometa”, a čl. 371. novog ZOO da se rukovodi “načelom savjesnosti i poštenja”. Radi se dakle o istom konceptu, izraženom u novom zakonu preciznije, odnosno korištenjem terminologije ZOO-a.¹⁶⁵ Osim tog generalnog naputka navode se i neke specifične subjektivne i objektivne okolnosti o kojima treba voditi računa. No, ne radi se o “zatvorenoj listi” okolnosti, već samo o onim okolnostima za koje zakonodavac smatra da su posebno značajne za odluku suda.¹⁶⁶ Sve navedene okolnosti zapravo predstavljaju konkretizaciju primjene načela savjesnosti i poštenja, odnosno riječ je o okolnostima koje i stranke moraju uzimati u obzir ako žele postupati u skladu s tim načelom, i to kako prilikom zaključenja ugovora, tako i prilikom realizacije svakog prava iz ugovora, pa tako i prava na korištenje klauzule *rebus sic stantibus*.¹⁶⁷

I stari i novi ZOO tako govore o “svrsi ugovora” podrazumijevajući pod tim ne samo svrhu za stranku koja se poziva na promijenjene okolnosti, nego zajedničku svrhu za obje stranke. Najuže s tim povezana je i uputa da se vodi računa o “interesima obje stranke”, što je podsjetnik sudu da ne može izdvojeno promatrati situaciju stranke pogođene promjenom okolnosti ako bi zahtijevani način rješavanja njenog problema nesrazmjerno oštetio interese druge strane.

Stari ZOO je upućivao sud da vodi računa i o “općem interesu”, što je ispušteno u novom rješenju, i to osnovano, ne samo zbog shvaćanja ugovornog, odnosno uopće civilnog prava kao oblasti kojoj je pozivanje na opći interes strano, nego i zbog upitne praktične vrijednosti upućivanja na tako apstraktnu i difuznu kategoriju.

No, za razliku od starog, novi ZOO upućuje sud da vodi računa i o “trajanju i djelovanju izvanrednih okolnosti.” Radi se o korisnoj novini¹⁶⁸ jer nije svejedno koliko promijenjene okolnosti traju,¹⁶⁹ odnosno da li je osnovano očekivati da će njihov utjecaj uskoro prestati. Stoga se smatra da se dužnik može pozivati na otežano ispunjenje samo ako je neizvjesno hoće li ta okolnost prestati, odnosno do kada će trajati.¹⁷⁰ Ako je okolnost koja

¹⁶⁵ Da se pod sintagmom “načela poštenog prometa” zapravo mislilo na načelo savjesnosti i poštenja, smatralo se u pravnoj teoriji i prije donošenja novog ZOO-a. Tako vidi: VIZNER, str. 536.; PEROVIĆ – STOJANOVIĆ, str. 435.

¹⁶⁶ I stari i novi zakon govori da sud mora “*naročito*” ove okolnosti uzimati u obzir.

¹⁶⁷ Takav stav zastupa i VIZNER, str. 536., tj. smatra da sve ove posebne okolnosti proizlaze iz načela savjesnosti i poštenja.

¹⁶⁸ Iako je sud i za vrijeme važenja starog ZOO-a svakako morao voditi računa o tim okolnostima, već zbog prirode instituta i obveze da se rukovodi načelom savjesnosti i poštenja, no ovo apostrofiranje u zakonu nije suvišno.

¹⁶⁹ Ako se radilo samo o kratkotrajnom otežanju ispunjenja obveze koje je u međuvremenu otpalo, ne bi trebao udovoljiti zahtjevu za izmjenu, odnosno raskid ugovora.

¹⁷⁰ Tako vidi i: CIGOJ, str. 136.

pogađa dužnika privremena, pravično rješenje bilo bi da sud dopusti samo izmjenu ugovora, i to samo glede roka ispunjenja.¹⁷¹

Vjerovatno najznačajnija posebna okolnost na koju zakon upućuje sud jest “podjela rizika koje poizlazi iz ugovora ili zakona”.¹⁷² Svaki ugovor, a pogotovo onaj s odgođenim ispunjenjem, nosi sa sobom određeni stupanj rizika koji su stranke dužne trpjeti. I upravo određivanje tog stupnja rizika znači ujedno i utvrđivanje one granice do koje su stranke vezane ugovornom disciplinom (tj. načelom *pacta sunt servanda*), a kada je ona prekoračena, može se dopustiti odstupanje od ovog načela, tj. promjena ugovora, pa čak i njegov raskid.¹⁷³ Stoga se vrlo često kod pozivanja na promijenjene okolnosti radi upravo o određivanju mjere u kojoj je pogođena stranka dužna trpjeti posljedice neočekivanih i izvanrednih promjena, odnosno o utvrđivanju tzv. “normalnog poslovnog rizika”.¹⁷⁴ Naravno, ako podjela rizika proizlazi iz ugovora, izričito ili prešutno, to se mora poštovati. Isto vrijedi i ako postoje izričite zakonske norme koje uređuju podjelu rizika u pojedinim vrstama ugovora. No, u većini slučajeva sud mora utvrditi ovu okolnost, vodeći računa posebno o vrsti ugovora¹⁷⁵ i njegovoj svrsi za obje stranke, o prirodi obveza i uvjetima pod kojima su preuzete, te svim ostalim okolnostima vezanima za ugovor.

5. Zaključne napomene

Institut priznavanja utjecaja promijenjenih okolnosti na ugovor iznimno je značajan dio ugovornog prava i, kako pokazuje njegov razvoj, u suvremenom pravu dobiva na važnosti. U hrvatskom pravu ima relativno solidnu tradiciju, i čak se može reći da je postao dio pravne svijesti stranaka. Kako je u radu prikazano, izmjene koje donosi novi ZOO u ovoj oblasti znače u nekim aspektima dobrodošlo pojednostavljenje i razjašnjenje postojećih pravila, no imaju i određenih slabosti. Neke od njih, budući da predstavljaju

---

¹⁷¹ Naravno, kako mora voditi računa o interesima obje stranke, takvo rješenje neće biti prihvatljivo ako je za drugu stranu dužnikovo pridržavanje ugovorenog roka ispunjenja od presudnog značenja.

¹⁷² Prema starom ZOO-u: “normalni rizik kod ugovora odnosno vrste”.

¹⁷³ Koliko je značenje ovog elementa za institut promijenjenih okolnosti najbolje pokazuje činjenica da i talijanski *Codice civile* i njemački BGB “normalni ugovorni rizik”, odnosno “ugovorom ili zakonom predviđenu alokaciju rizika” predviđaju kao pretpostavke za pozivanje na promijenjene okolnosti. Isto rješenje prihvaćaju i PECL (čl. 6.111. 2. c.) i Načela UNIDROIT (čl. 6.2.2. d.). Vidi: odjeljak 3.1. i 3.2.

¹⁷⁴ U talijanskoj sudskoj praksi normalni poslovni rizik (“*alea normale*”) definira se kao onaj rizik (nepredvidiv i onaj koji nije izričito preuzet ugovorom) koji donosi određena vrsta ugovora i kojemu se svaka stranka implicite podvrgava ulaženjem u takav ugovor. Vidi: CIAN – TRABUCCHI, str. 1092.

¹⁷⁵ Stupanj rizika koji je stranka dužna trpjeti, naravno, nije isti kod trgovačkih i netrgovačkih ugovora. Tako se trgovci, primjerice, ne mogu pozivati na promjene cijena na tržištu jer to u pravilu ulazi u normalni poslovni rizik.

vraćanje na rješenja Općih uzanci, neće presudno utjecati na gledišta sudske prakse jer je ona i u proteklom razdoblju (tj. u vrijeme važenja starog ZOO-a) odredbe starog ZOO-a tumačila u skladu sa stavovima koji su razvijeni tijekom vremena u kojem su pravila Općih uzanci faktički bila glavni izvor prava u ovoj materiji. To se posebno odnosi na shvaćanje pojma nepredvidivosti i izvanrednosti okolnosti koje se moraju promijeniti. Isto vrijedi i za apostrofirane “pretjeranosti” nastupjelog otežanja ispunjenja obveze.

Izmjena kojom je isključeno pravo stranke da se poziva na promijenjene okolnosti u slučaju kada joj ispunjenje obveze nije otežano, ali je dovelo do osujećenja cilja ugovora, znači bitno sužavanje primjene pravila o promijenjenim okolnostima i zapravo odražava pravno – politički stav zakonodavca da je prvenstveni cilj instituta zaštita načela ekvivalencije prestacija što, kako je izloženo, ne mora biti jedina negativna posljedica promjene okolnosti za stranku.

Promjene u sustavu sankcija izvršene su u skladu s rješenjima koje prihvaća suvremeno pravo, no, nažalost, zbog nedovoljne preciznosti zakona otvaraju neke dileme i omogućavaju različita tumačenja. To posebno stoga što su zadržana u neizmijenjenom obliku neka stara rješenja koja dijelom kolidiraju s poželjnim i na jezičnoj razini prihvatljivim tumačenjem novih pravila. Zapravo, temeljni problem je u tome što nije iskorištena prilika da se do kraja i sasvim jasno definiraju ne samo ovlasti i jedne i druge stranke u situaciji kada se jedna poziva na promijenjene okolnosti, nego i ovlasti suda.

Smatramo da je propuštena i prilika da se razmisli o proširenju radijusa djelovanja ovih pravila i na besplatne ugovore, makar u ograničenom opsegu i s drukčijim sustavom prava za pogođenu stranku. Sve ovo znači da će konačne odgovore na pitanja koja su ostala otvorena ipak morati dati sudska praksa.

U cjelini gledano, izmjene ZOO-a ipak se mogu ocijeniti kao pozitivan pomak u razvoju instituta koji je i u usporednom pravu još uvijek u mnogim elementima predmet prijepora. No, to je i logično jer se radi o pravilima koja moraju na najbolji mogući način riješiti sukob između dva temeljna načela ugovornog prava, tj. načela *pacta sunt servanda* i načela savjesnosti i poštenja, odnosno pravičnosti.

Summary

REVISION OR TERMINATION OF A CONTRACT DUE TO CHANGE OF CIRCUMSTANCES ACCORDING TO THE NEW LAW ON OBLIGATIONS

This article deals with novelties in relation to change of circumstances in bilaterally binding contracts introduced into the Croatian legal system

by the new Law on Obligations. After explaining development of this institute in comparative law and tackling its theoretical foundations, a comparative analysis of the relevant provisions of the old and the new Law on Obligations is conducted. Provisions of the new Law are partially directed toward removing certain ambiguities and shortcomings of the old Law by taking in consideration solutions of these problems developed in the case-law. Moreover, the said revisions narrow the field of application of the *clausula rebus sic stantibus*. Significant novelties are introduced in defining the system of sanctions and, once certain linguistic dilemmas over these provisions are removed, they should be warmly welcomed as this system substantially contributes to the main *ratio* of the institute.

Key words: *clausula rebus sic stantibus, field of application, conditions for invoking change of circumstances, rights of parties.*

Zusammenfassung

VERTRAGSÄNDERUNG ODER – LOSUNG WEGEN VERÄNDERTER UMSTÄNDE NACH DEM NEUEN GESETZ ÜBER SCHULDVERHÄLTNISSE

Die Arbeit beschäftigt sich mit Veränderungen, die im kroatischen Recht durch die Verabschiedung des neuen Gesetzes über Schuldverhältnisse (ZOO) das Institut der Berufung auf Veränderung der Umstände in beidseitig verpflichtenden Verträgen erlitten hat. Auf Grund der Erklärung der Entwicklung des Instituts im vergleichenden Recht sowie seiner theoretischen Grundlagen wird eine vergleichende Analyse der Regeln des alten und neuen ZOO durchgeführt. Die Losungen des neuen Gesetzes sind zum einen auf die Abschaffung einiger Unklarheiten und Unbestimmtheiten des alten Gesetzes gerichtet, doch indem sie die Auffassungen respektieren, durch die diese Schwächen in der Gerichtspraxis abgeschafft wurden. Ausserdem führen die Änderungen teilweise zur Einengung des Wirkungskreises der Regeln über die Klausel *rebus sic stantibus*. Bedeutende Veränderungen betreffen die Definition des Systems der Sanktionen, was, wenn einige Probleme hinsichtlich der Reaktion auf die Regeln beseitigt werden, eine begrussenswerte Losung ist, denn sie realisieren wesentlich besser das Grundziel dieses Instituts.

Ključne riječi: *stiču naknadno*

Sommario

MODIFICA O SCIoglimento DEL CONTRATTO A CAUSA DEL CAMBIAMENTO DELLE CIRCOSTANZE SECONDO LA NUOVA LEGGE SUI RAPPORTI OBBLIGATORI

Il lavoro affronta le novità relative al cambiamento delle circostanze nel contratto bilaterale chiuso introdotto nel sistema giuridico croato dalla nuova Legge sui rapporti obbligatori. Dopo la spiegazione dello sviluppo di questo istituto nel diritto comparato e dei suoi fondamenti teorici, è condotta un'analisi comparata delle previsioni rilevanti della vecchia e della nuova Legge sui rapporti obbligatori. Le soluzioni della nuova Legge sono in parte dirette verso la rimozione di determinate ambiguità e deficienze della vecchia Legge, prendendo in considerazione soluzioni di questi problemi sviluppate nella prassi giudiziale. Inoltre, le menzionate revisioni restringono il campo di applicazione della clausola *rebus sic stantibus*. Significative novità sono introdotte nella definizione del sistema delle sanzioni e, una volta rimossi alcuni dilemmi linguistici su queste previsioni, dovrebbero essere accolte favorevolmente poiché questo sistema contribuisce sostanzialmente al significato fondamentale dell'istituto.

Parole chiave: *cambiamento delle circostanze del contratto, campo di applicazione, condizioni per il richiamo al cambiamento, diritti delle parti.*